

ПУБЛІКАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ

УДК [903.2:39:553.57](477.81-2)"653":001.891"20"

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ars.2022.26.5010>

ДОСЛІДЖЕННЯ БАГАТОШАРОВОЇ ПАМ'ЯТКИ ХРІННИКИ-1 У НАДСТИР'І В 2021 РОЦІ

Віталій КОНОПЛЯ

*Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України,
відділ історії середніх віків,
вул. Козельницька, 4, Львів, Україна, 79026*

Ярослав ПОГОРАЛЬСЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Археологічний музей,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: yaroslav.pohoralskyi@lnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1436-9098*

Віктор БАЮК

*Адміністрація державного історико-культурного заповідника
у м. Луцьку,
вул. Драгоманова, 23, Луцьк, Україна, 43000
e-mail: bayuk.viktor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5880-5712*

Розкопки багатошарової пам'ятки Хрінники-1 (Дубенського району Рівненщини), які безперервно тривають із 1993 р., продовжено в 2021 р. Досліджено найвищу берегову ділянку поселення, де на площі 128 м² здобуто різний за категоріями рухомий матеріал культур волинсько-люблінської, городоцько-здобицької, ранньоскіфського часу (лежницька група), вельбарської, княжої доби і пізнього середньовіччя. Він представлений фрагментованим ліпним та кружальним посудом, артефактами з кременю, а також поодинокими виробами з глини, металу, каменю, скла і кістки. Переважну більшість речового комплексу становлять знахідки ранньозалізного віку й пізньоримського часу.

Відкрито залишки житлової споруди XI ст. із заглибленим котлованом прямокутної форми, у куті якого була глинобитна піч.

Охарактеризовано ліпну і кружальну кераміку від періоду енеоліту до пізнього середньовіччя, що істотно доповнила колекцію посудин із розкопок цієї ділянки пам'ятки у 2018–2020 рр.

Знайдено 481 артефакт з місцевого конкреційного кременю турону, незначна за кількістю частина яких належали до волинсько-люблінської культури, однак вони доповнили асортимент кременевих виробів цієї культури, які були зібрані раніше.

Найважливішим досягненням робіт 2021 р. стало виявлення кременеобробного осередку лежницької групи, поки що вперше дослідженого в її ареалі. Аналіз артефактів дав змогу набагато глибше пізнати специфіку кременярства цієї спільноти, розкрити особливості нуклеарної техніки обробки кременю, встановити закономірності трьохетапного продукування біфасіальних виробів – серпів і наконечників списів, значно розширити інформацію про асортимент знарядь праці та провести типологічну класифікацію парাপластин і відщепів, отриманих в процесі розколювання сировини.

Ключові слова: Волинь, Хрінники-1, поселення, волинсько-люблінська культура, городоцько-здовбицька культура, лежницька група, вельбарська культура, княжа доба, житло, піч, кераміка, артефакти з кременю, кременеобробний осередок.

Вступ

Пам'ятка Хрінники-1 (Дубенського району Рівненської області) за тривалістю і результативністю розкопок не має аналогій у сучасній історії археологічного вивчення Волині. Це багатопланове поселення розташоване за 1,7 км на північний захід від однойменного села, дамби та ГЕС водосховища, в урочищі Шанків Яр. Воно займає мисоподібний уступ надзаплавної тераси лівого берега р. Стир і має площу близько 21 га. З північної сторони його територія оконтурена ерозійними ярами, довжиною до 40–50 м, з південної – базою відпочинку “Стир”, із західної – береговим краєм водойми, що поступово руйнується природними зсувами ґрунту, зі східної – шосейною дорогою сполученням Набережне-Хрінники. У фізико-географічному відношенні прилегла до неї місцевість розміщена на стику Малого Полісся і Волинської височини, її більшу частину чорноземів (центральної та південної) підстилає материкова товща лесу, а меншу – піску [Природа Волинської обл., 1975, с. 42].

Пам'ятку Хрінники-1 виявив Микола Пелешишин (1975 р.) [Пелешишин, 1976, с. 376], пізніше обстежували Лариса Крушельницька (1986 р.) [Крушельницька, 1993, с. 151] і Тетяна Бітковська (1989–1990 рр.) [Бітковська, 1992, с. 143]. Із 1993 р. тут безперервно проводить

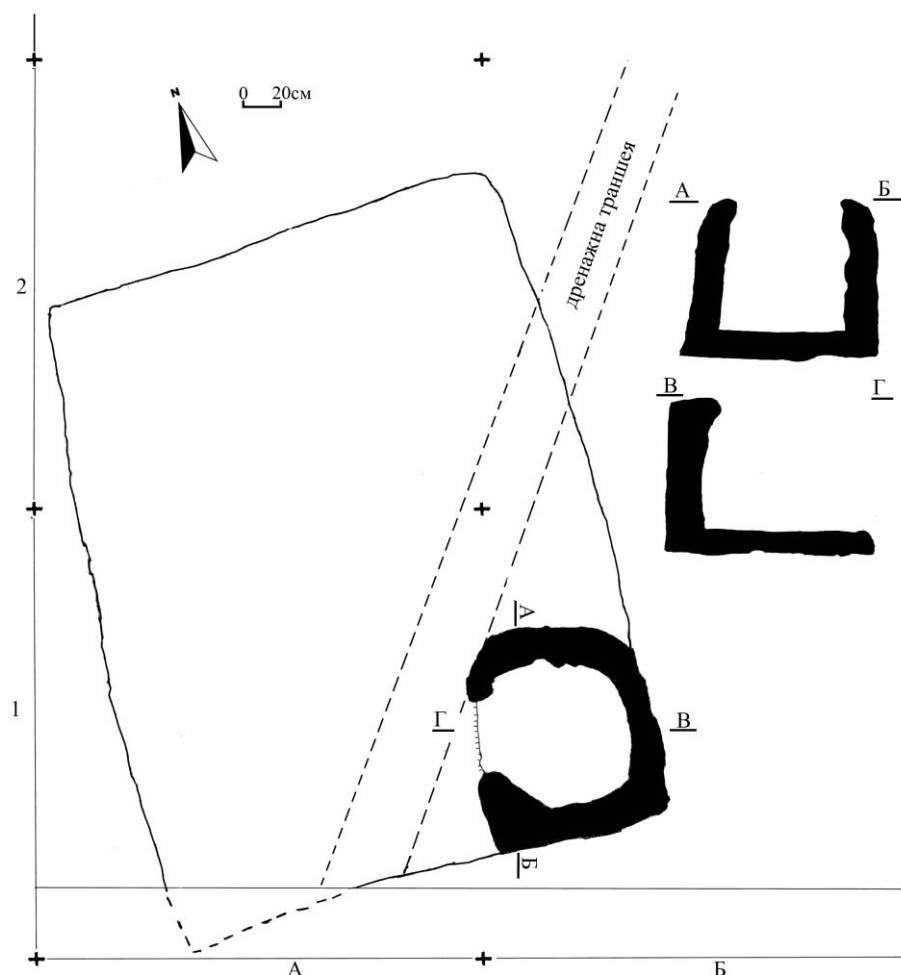

Рис. 1. Хрінники-1 (2021 р.). Об'єкт 1/21 (житло). План об'єкта і перетини печі.

дослідження Волинська археологічна експедиція Інституту археології НАН України під керівництвом Дениса Козака (1993–2014 рр.) [Козак, 2012; 2016; Козак, Прищеп, Шкоропад, 2004], Антона Панікарського (2015–2017 рр.), Олександра Милашевського (2018 р.), Віктора Баюка і Ярослава Погоральського (з 2019 р.) [Баюк, Конопля, Погоральський, 2021; Баюк, Конопля, Погоральський, Білас, 2020; Конопля, Баюк, Погоральський, 2021].

Під час цих робіт розкрито майже 5 тис. м² терену пам'ятки, відкрито чимало нерухомих об'єктів житлово-господарського

Рис. 2. Хрінники-1 (2021 р.). Об'єкт 1/21 (житло) на етапі розчистки.

призначення періоду енеоліту, ранньозалізного часу, римського і слов'яно-руського часу та литовсько-польської доби пізнього середньовіччя, здобуто численний та різноманітний речовий матеріал культур свідерської, волинсько-люблінської, городоцько-здовбицької, ранньоскіфського часу (лежницька група), поморсько-кльошевої, зубрицької, вельбарської, райковецької, княжої доби та XIV–XVI ст.

У липні 2021 р. розкопки, розпочаті 2018–2020 рр., продовжено на найвищій береговій ділянці. Тогоріч досліджено 128 м² і зафіксовано наступні стратиграфічні горизонти: під дерновим шаром, товщиною до 0,1 м, залягав темно-сірий ґрунт із включеннями знахідок кераміки, кременю, кісток, що сягав глибини 1,3–1,5 м від денної поверхні; нижче від нього простягалася тонка лінза (0,1–0,15 м) передматерикового, світло-сірого піску. На його тлі простежено контури об'єкта – заглибленої споруди.

Рис. 3. Хрінники-1 (2021 р.). Об'єкт 1/21 (житло).

Житло

Об'єкт 1/21 (рис. 1–5) – залишки заглибленого житла – виявлено в південній частині розкопу. Розміри котловану становили 2,15–2,20×2,8–2,9 м, глибина – 0,2 м від рівня фіксації (пляма об'єкта простежена на глибині 1,1–1,15 м від сучасної денної поверхні). Стінами він орієнтований за сторонами світу. Нерівна долівка влаштована в материковому піску. У заповненні житла трапився різночасовий керамічний матеріал, з найбільшим скупченням у центральній частині, а також кременеві сколи, тваринні кістки (концентрація поблизу північно-східного кута в переддолівковому шарі), обмазка і дрібне каміння.

У південно-східному куті котловану влаштована глинобитна піч підковоподібної форми (рис. 4, 5). Верхня площина печі зафіксована на глибині 0,7 м від рівня сучасної денної поверхні. Піч майже повністю збережена, окрім склепіння і частини лівої передньої стінки, яка частково зрізана

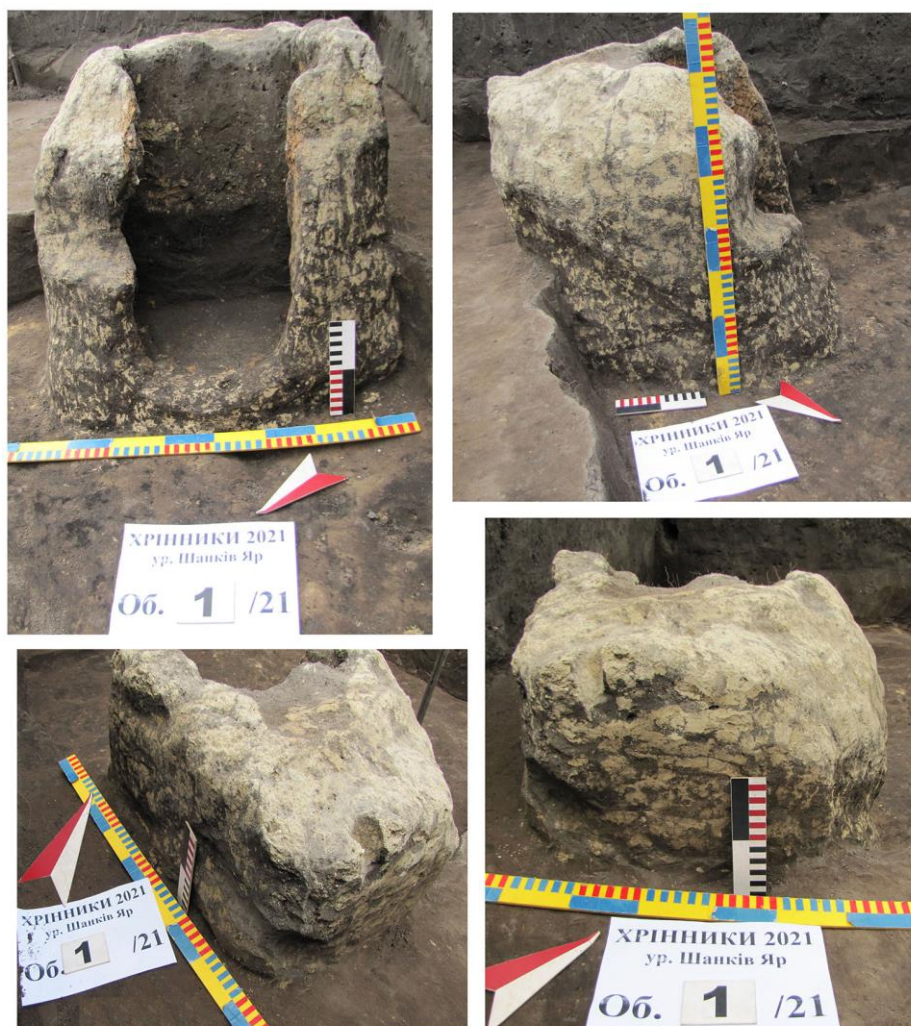

Рис. 4. Хрінники-1 (2021 р.). Об'єкт 1/21 (житло). Печ глинобитна.

дренажною траншеєю. Розміри печі – $0,8 \times 0,7$ – $0,9$ м, висота від рівня долівки – $0,7$ м. Стінки печі щільно прилягали до стін котловану, їхня товщина $0,15$ – $0,2$ м. Найтовстіші – тильна і передні частини бічних. Права бічна і тильна стінка, які прилягали до стін котловану, прямі та вертикальні. Ліва бічна (з боку житлового простору) – плавно заокруглена спереду і поступово звужується догори. Передні торці бічних стінок (шириною $0,2$ м) не вертикальні, а дещо нахилені у верхній частині в бік

Рис. 5. Хрінники-1 (2021 р.). Об'єкт 1/21 (житло). Паливна камера глинобитної печі.

тильної стінки печі. Різниця між крайніми нижньою і верхньою точками передніх торців становить 0,2 м.

Стінки паливної камери дещо звужуються догори, різниця між верхньою і нижньою точками стінок – 0,1 м. Вони випалені знизу догори до цеглястого кольору. На стінках збереглися напівокруглі відбитки жердин дерев'яного каркасу (рис. 5). На лівій бічній стінці їх вісім, висотою – 0,15, 0,20, 0,30, 0,45, 0,55 і 0,6 м, товщиною – 0,04 м. Чотири з них пролягають на всю висоту камери. На правій бічній стінці збереглися п'ять менш чітких відбитків, довжиною до 0,2–0,3 м.

Заповнення паливної камери (рис. 4) – темний гумус, верхня частина якого, особливо ближче до тильної стінки, мала великі включення перепаленої та світло-жовтої глини. У ньому знайдено різночасовий матеріал – уламки посуду, кістки, обмазку.

Устя печі, шириною 0,3 м, обернене на захід, злегка зміщене в бік центру споруди.

Черінь влаштовано на глиняній платформі, висотою 0,1 м над рівнем підлоги. Розміри черені 0,5×0,6 м. Вона рівна, щільна, добре випалена.

Тип житла (заглиблена прямокутна споруда з глинобитною піччю) та віднайдений середньовічний керамічний матеріал дають підстави датувати залишки будівлі XI ст.

Під час досліджень здобуто різний за категоріями **рухомий матеріал**: фрагментарний ліпний і кружальний посуд, артефакти з кременю, а також поодинокі вироби з глини, металу, каменю, скла та кістки.

Керамічний комплекс

Кількісний склад керамічного комплексу – нерівномірний у розрізі хронології і представлений серіями знахідок наступних періодів.

Волинсько-люблінську культуру репрезентують: уламок верхньої частини лійчастоподібної *миски* з чорними, лощеними поверхнями та помірно опуклими стінками, товщиною 0,5 см і діаметром вінець із заокругленим краєм 10 см (рис. 6, 1) та фрагмент стінки світло-сіро-жовтої опуклобокої *посудини* з лощеними поверхнями, товщиною 0,8 см і діаметром 18 см, декорованої овальною наліпкою, висотою близько 0,7 см (рис. 6, 9).

До **городоцько-здовбицької культури** належать:

Уламок петельчастої ручки, шириною 3 см і товщиною 0,7 см, з частково вцілілою стінкою *посудини* (амфора?), на внутрішній стороні якої наявний опуклий виступ стрижня, діаметром близько 1,3 см. Зовнішня поверхня знахідки – сіра, лискована і прикрашена двома подвійними рядами зі скісними відтисками у вигляді шнура; внутрішня – чорна, заглажена. Глиняна маса містить дрібнопотовчені шамот, частинки (до 0,1 см у поперечнику) перепаленого кременю та дрібнозернистий пісок (рис. 6, 5).

Уламок верхньої частини *кубка* з видовженими і не сильно відхиленими назовні стінками горловини, товщиною 0,3 см та діаметром заокругленого краю вінець 9 см. Поверхні сіро-жовті, лисковані (внутрішня – помірно). До глиняної маси додані дрібнопотовчені шамот і поодинокі крихти (0,1–0,2 см у поперечнику) перепаленого кременю (рис. 7, 4).

Фрагмент середньої частини іншого *кубка* з ребристим переломом тулуба, товщиною 0,2–0,3 см і діаметром 9 см. Стінка горловини увігнута та прикрашена при переході до плічок чотирма горизонтальними рядами відбитків т. зв. псевдошнура. Ширина трьох верхніх становить 0,1 см, а нижнього – 0,2 см. Поверхні *кубка* сірі, з них зовнішня – лискована, а внутрішня – дбайливо заглажена. Структура глиняної маси подібна до попередньої *посудини* (рис. 7, 5).

У керамічному комплексі найбільш представницькими, як за кількістю, так і за видовим асортиментом, є матеріали ранньоскіфського та пізньоримського часу.

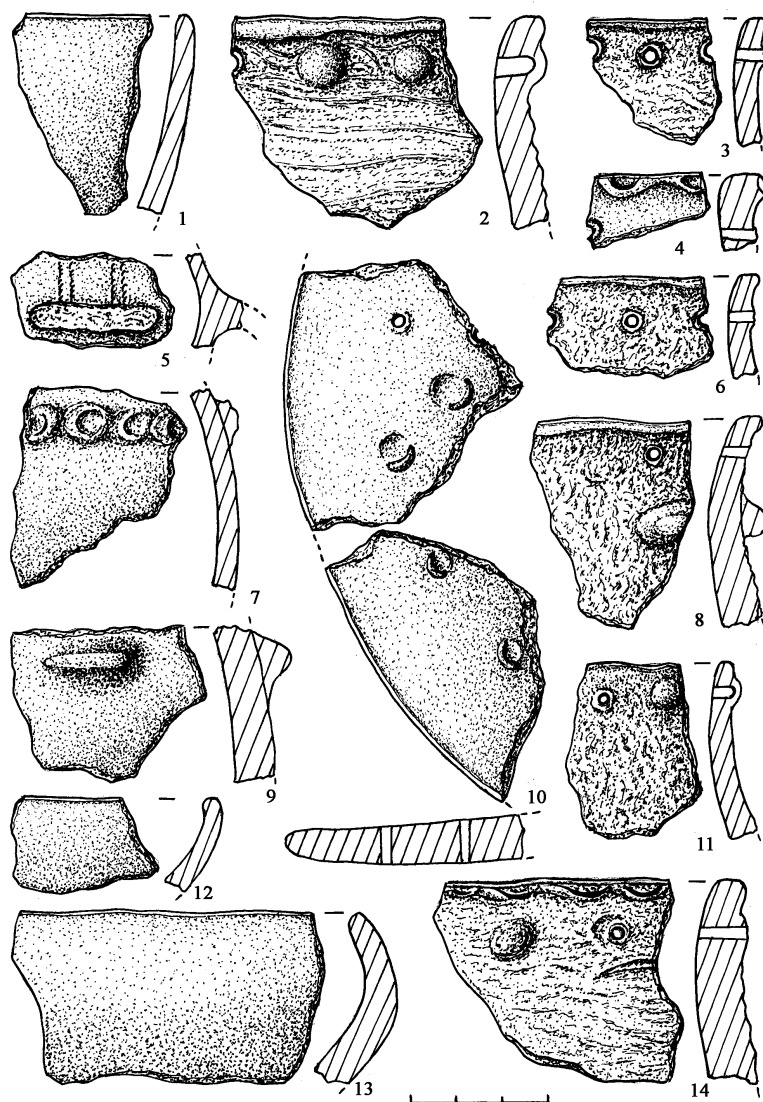

Рис. 6. Хрінники-1 (2021 р.). Кераміка культур волинсько-люблінської (1, 9), городоцько-здовбицької (5) і ранньоскіфського часу (лежницька група) (2–4, 6–8, 10–14).

Посуду *лежницької групи ранньоскіфського часу* властиві щільна структура і міцний випал. До глиняної маси в процесі ліплення додавали потовчений шамот, переважно у вигляді частинок, близько 0,1–0,2 см в поперечнику. Крупніші фракції в ній простежені спорадично. Домінантом

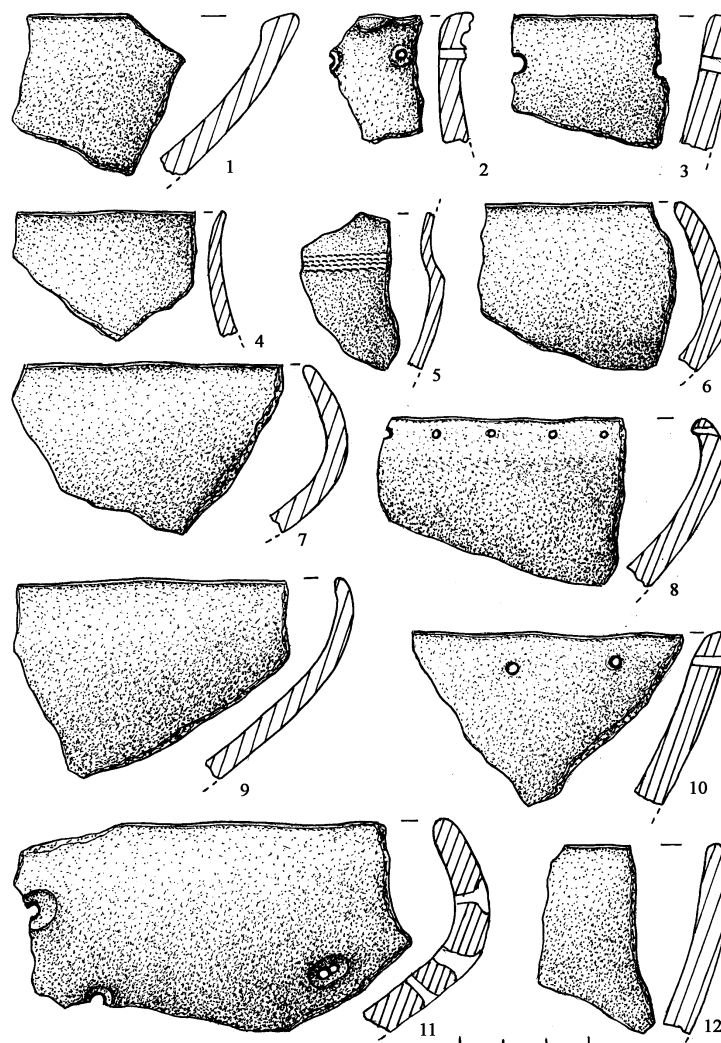

Рис. 7. Хрінники-1 (2021 р.). Кераміка культур городоцько-здобвицької (4, 5) і ранньоскіфського часу (лежницька група) (1–3, 6–12).

серед інших інгредієнтів був перепалений до білого кольору креміль, крихти якого за розміром близькі до попередньо обумовленого. Однак його домішка не стала загальною, внаслідок чого в частині посудин він відсутній. У поодиноких випадках в знахідках зафіксовано подрібнені граніт та світло-сірий кварцит, а також блискітки слюди на їх поверхні. Це є свідченням того, що окремі види посуду надходили до мешканців пам'ятки шляхом обміну з віддаленіших поселень цієї спільноти, одне з

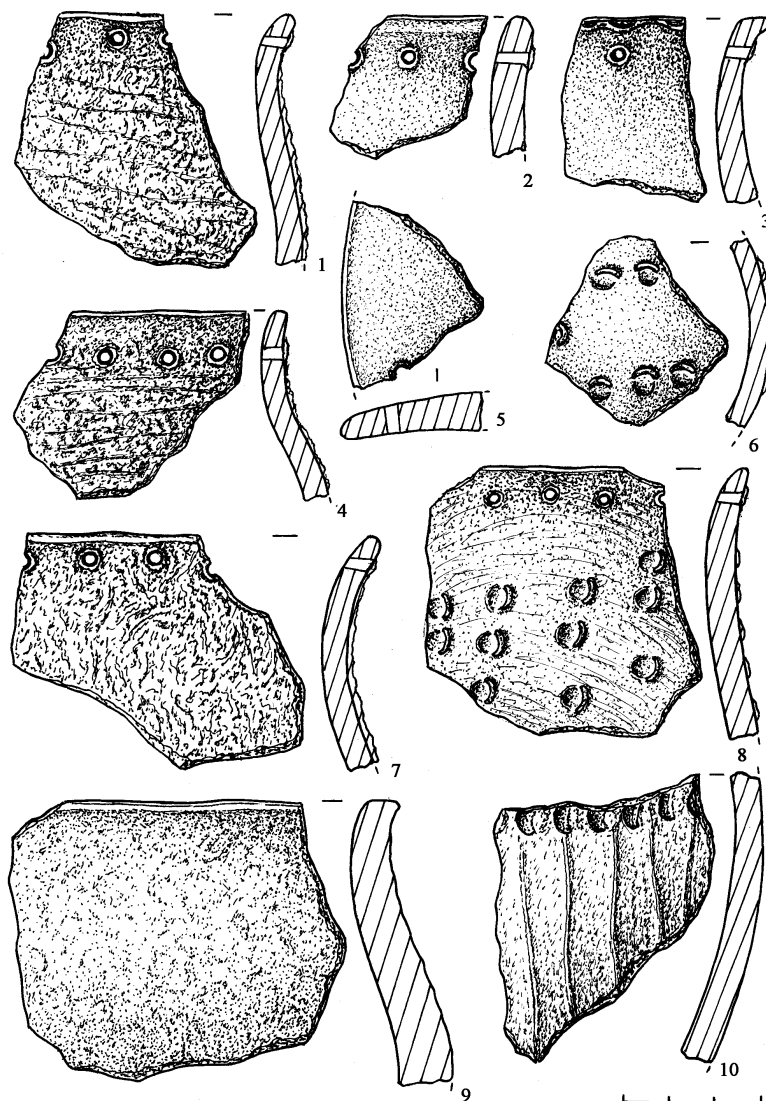

Рис. 8. Хрінники-1 (2021 р.). Кераміка лежницької групи культури ранньоскіфського часу.

яких розташоване в Торчині [Крушельницька, 1993, с. 146]. У незначній кількості до глиняної маси додавали дрібнозернистий пісок.

Фактура кераміки неоднорідна. У багатьох випадках її зовнішня поверхня покрита рустом: від слабо- до крупнорельєфного. Інколи він нанесений шляхом ангобу. Досить часто рустовані посудини додатково

обробляли стяжками шпателя, скісно-прямими або вертикальними, від чого утворювалися своєрідні жолобки. Наявність на кераміці асиметричних та лінійних борозенок свідчить про її обробку певного роду віхтями. Майже всі посудини цієї технологічної групи мають лощення внутрішніх сторін.

Значна частина лежницької кераміки лискована двосторонньо: помірно або інтенсивно. Це стосується насамперед мисок та менше – горщиків. В окремих випадках поверхні виробів заглажені та незначно горбкуваті.

Забарвлення посудин досить різноманітне, яке характеризують сіро-жовтий, сірий, жовтувато-світло-коричневий, світло-коричневий, сіро-коричневий і чорний (три останні кількісно домінують) кольори.

У складі посуду найчисленнішими є *горщики* (з рустом або без нього), що за профілем стінок тулуба, висотою горловини та нахилом вінець можна поділити на ряд типів.

До першого з них (кількісно переважає) віднесено вироби, товщиною 0,5–1,1 см, з невисокою шийкою і помірно відігнутих назовні краєм вінець (прямим або заокругленим), діаметром 14–26 см, під яким наявні округлі проколи (рис. 6, 2, 3, 6, 8; 8, 1, 4, 9).

Другий тип відрізняється від попереднього більш видовженими стінками горловини та крутішим відхиленням назовні вінець приблизно такого ж діаметру (рис. 6, 11, 14; 8, 3, 7).

Спільною ознакою цих посудин є опуклі обриси тулубів.

Третій тип горщиків – тюльпаноподібний, стрункий та видовжений тулуб якого помірно опуклий і плавно переходить у незначно розхилу назовні горловину.

Товщина їх стінок переважно в межах 0,4–0,7 см, а діаметр – від 12 до 18 см (рис. 8, 2, 8).

Горщики, крім проколів, прикрашали іншими видами декору. Зокрема, краї вінець із зовнішньої сторони обробляли нігтьовими (рис. 6, 14; 8, 3) або пальцевими (рис. 6, 4; 7, 2) заціпами, овальними наліпками на плічках (рис. 6, 8), т. зв. перлинами під зрізом горловин (рис. 6, 2, 11, 14), нігтьовими заціпами на стінках тулубів (рис. 8, 6, 8, 10) та наліпними валиками з пальцевими заціпами (рис. 6, 7).

Другу позицію щодо кількості займають *миски*. Одні з них лійчастоподібні, з майже прямими стінками (рис. 7, 3, 10), серед яких є екземпляри, що мають помірно (рис. 7, 12) або значно (рис. 7, 8, 9) нахилені досередини краї вінець. Інші посудини опуклобочкові, близькі за формою до біконічних (рис. 7, 6, 7, 11). Незначна за кількістю частина

мисок орнаментована проколами під краєм вінець (рис. 7, 3, 8, 10) і, як виняток – асиметрично розміщеними на стінках тулуба (рис. 7, 11).

Назагал, діаметр вінець цієї групи посуду становить 9–32 см, а товщина стінок коливається від 0,5 до 0,9 см.

Окремішню позицію серед мисок займає лійчастоподібний виріб з помірно опуклими стінками, товщиною 0,6 см, та скісно-прямим, звернутим досередини краєм вінець, шириною 1,0 см і діаметром 20 см. Поверхні знахідки сіро-жовті, лисковані, а її глиняна маса містить домішку подрібненого шамоту (рис. 7, 1). Подібні за формою екземпляри притаманні могилянській групі ранньоскіфського часу [Крушельницька, 1974, с. 17], зі середовища якої цей виріб шляхом обміну потрапив на пам'ятку Хрінники-1.

Досить рідкісними видами посуду в колекції лежницької кераміки є *друшляки*, представлені трьома уламками денець із частково уцілілими стінками. В одній знахідки, діаметром 26 см і товщиною 0,7 см, отвори, діаметром 0,6 см, повністю займають його площину. Натомість у двох інших денець, діаметрами 4,5 см (рис. 13, 6) і 6,5 см та товщиною 1,4 см, отвори поодинокі, діаметром 1,4–1,5 см, кожний з яких розміщений по центру їх площин.

Аналогічними щодо кількості є уламки дископодібних *накривок* з лискованими поверхнями, діаметром 14 см, 16 см (рис. 8, 5) і 20 см (рис. 6, 10), з товщиною 0,5–0,9 см, які декоровані округлими проколами й нігтьовими заціпами.

Посуд *вельбарської культури пізньоримського часу* також характеризується доброякісним виготовленням та обпалом. Його можна поділити на дві, більш-менш рівні за кількістю технологічні групи. До однієї з них віднесено ліпні посудини, до другої – кружальні.

Ліпна кераміка містить у глиняній масі потовчений шамот, до 0,2 см у поперечнику, і незначну домішку дрібнозернистого піску, який в окремих екземплярах є середньозернистим. В окремих знахідках відмічені мікрочастинки вапняку. Наявність інших інгредієнтів не підтверджено.

Поверхні цієї групи посуду здебільшого світло-коричневі, сіро-коричневі та чорні, оброблені різної інтенсивності лощенням, а також меншою мірою нанесенням на їх зовнішні сторони делікатного за рельєфом русту.

Основними видами серед посудин є горщики і миски з різними профілями стінок тулубів та обрисів вінець.

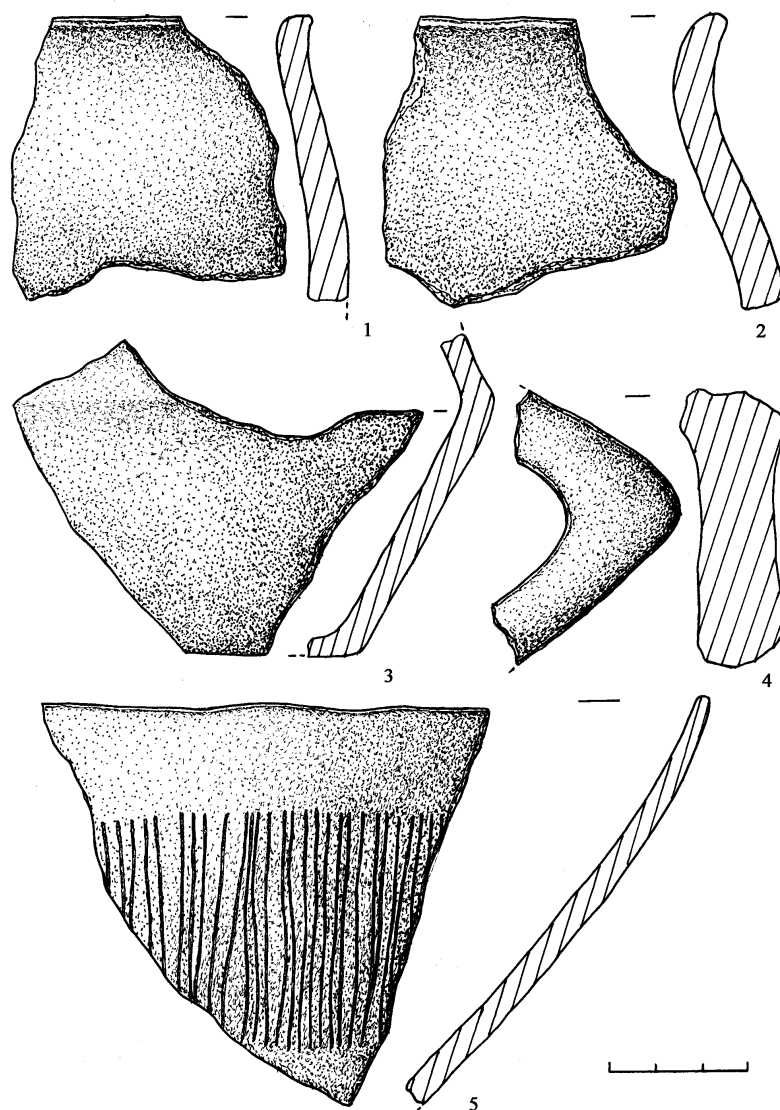

Рис. 9. Хрінники-1 (2021 р.). Ліпна кераміка вельбарської культури.

Більша частина *горищиків*, товщиною 0,5–1,0 см, має невисоку горловину з відігнутими назовні прямими (рис. 9, 1), скісно-прямими (рис. 10, 9), заокругленими (рис. 9, 2; 10, 2, 8) та потовщено-опуклими (рис. 6, 8) краями, діаметром 14–26 см. У незначній кількості наявні досить опуклобокі екземпляри, товщиною 0,4–0,7 см, з прямими вертикальними

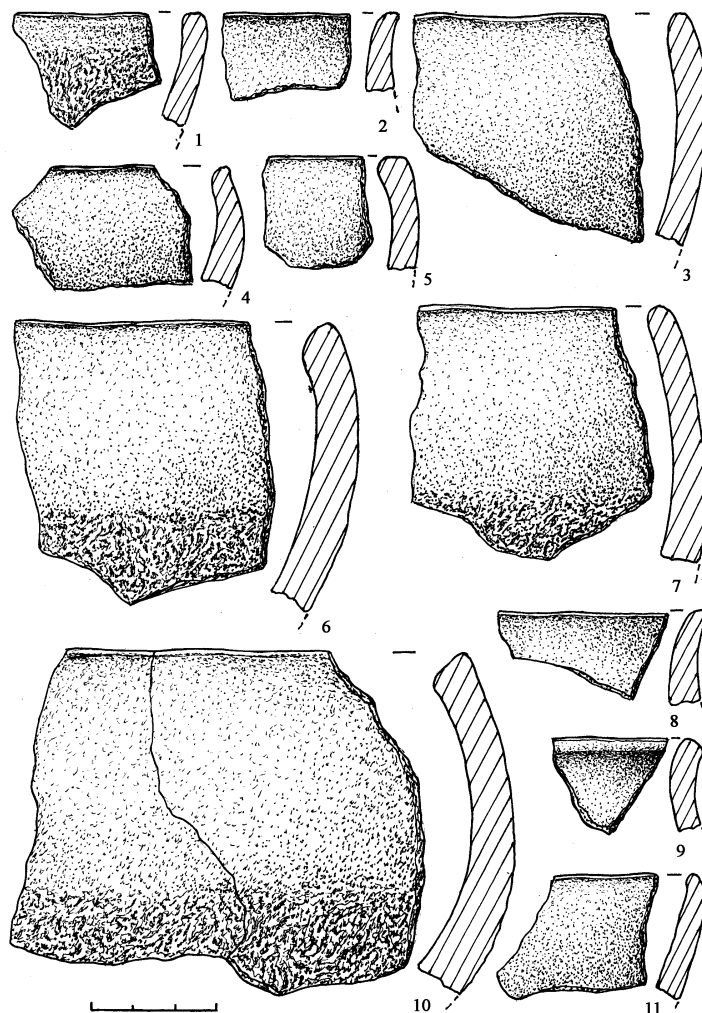

Рис. 10. Хрінники-1 (2021 р.). Ліпна кераміка вельбарської культури.

(рис. 11, 5) або ледь відхиленими (рис. 11, 1) стінками шийок із прямим зрізом, діаметром 10–12 см.

Різноманітніші за формою *миски*, з кількісною перевагою опуклобоких, що мають нерівномірний вигин профілю тулуба – від помірного (рис. 10, 3, 5, 7; 11, 3, 6) до значного (рис. 10, 4, 6, 10). Краї вінець, діаметром 12–24 см, заокруглені, прямі, скісно-опуклі, та в низці випадків, потоншені (рис. 10, 4) або потовщені (рис. 11, 3) і незначно відігнуті назовні.

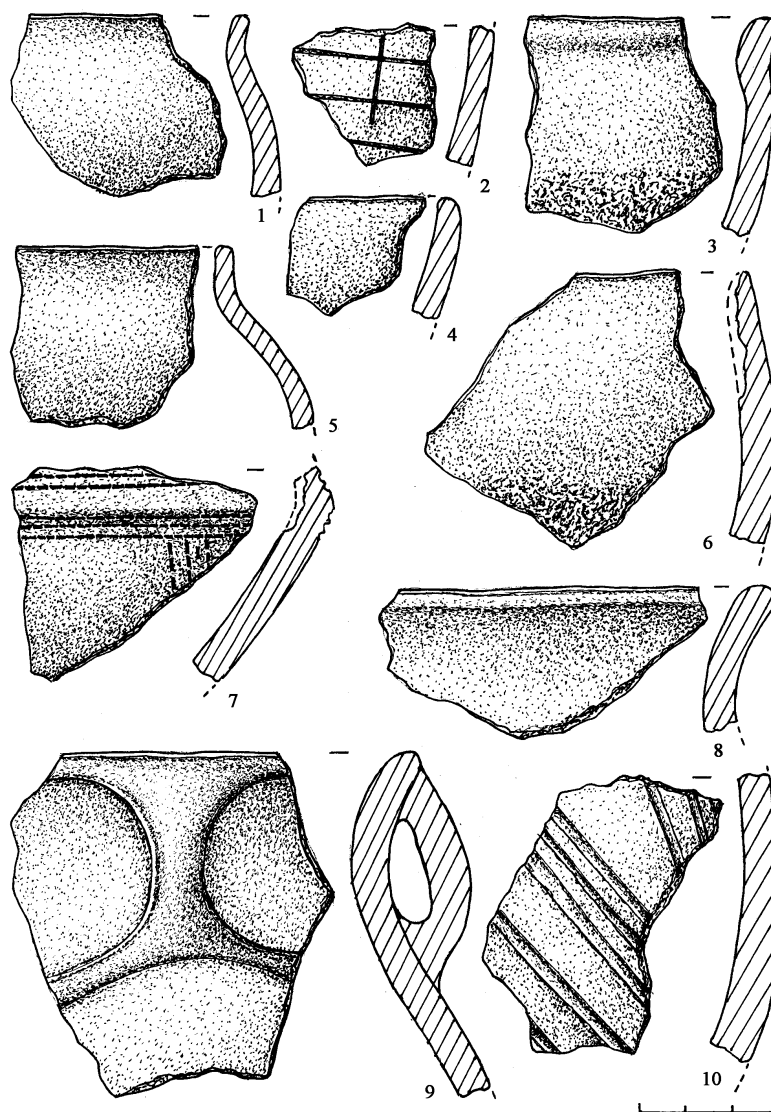

Рис. 11. Хрінники-1 (2021 р.). Липна кераміка вельбарської культури.

У лійчастоподібних мисок стінки, товщиною 0,4–0,6 см, прямі (рис. 10, 1, 11; 11, 4) та злегка опуклі (рис. 9, 5), з деяким нахилом досередини прямих або заокруглених країв вінець, діаметром 10–18 см.

Незначною кількістю представлені посудини з біконічним профілем стінок тулуба (рис. 9, 3; 11, 7). Це ж стосується і *гличиків*. Один із них,

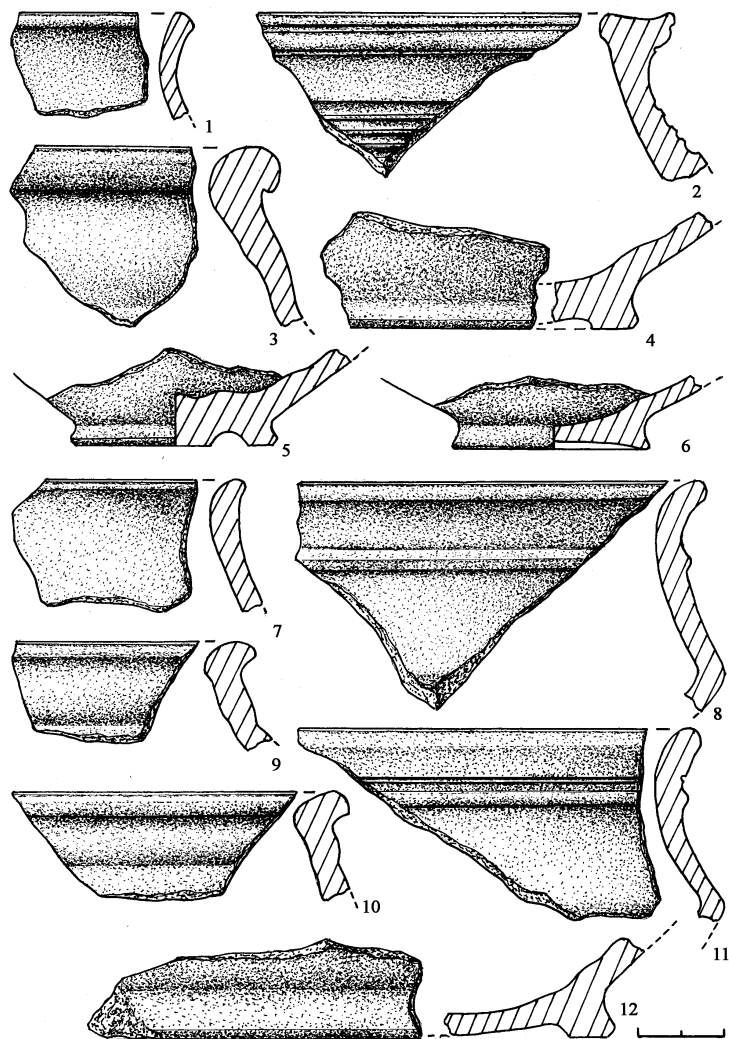

Рис. 12. Хрінники-1 (2021 р.). Кружальна кераміка вельбарської культури.

товщиною стінок 0,7 см, з круто відхиленими назовні стінками горловини із заокругленим краєм, діаметром 20 см, має петельчасту ручку, з шириною по центру 1,1 см і товщиною 0,8 см, у якій зверху та знизу наявні валикоподібні потовщення (рис. 11, 9).

Із черпаками пов'язані окремі знахідки уламків ручок із прямокутним поперечним перетином (рис. 9, 4).

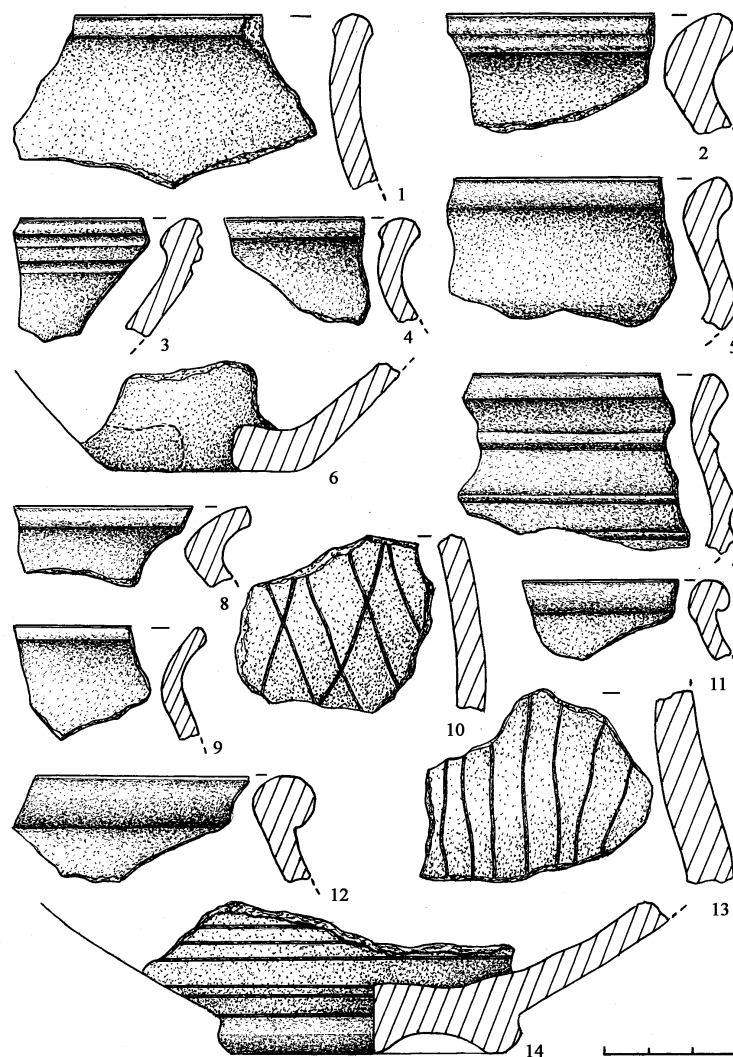

Рис. 13. Хрінники-1 (2021 р.). Кераміка лежницької групи культури ранньоскіфського часу (6) і вельбарської культури (ліпна – 10, 13; кружальна – 1–5, 7–9, 11, 12, 14).

Частину ліпної кераміки декорували. Зокрема на одній з лійчатоподібних мисок зовнішня поверхня покрита вертикальними борозенками, висотою близько 5 см, відстань між якими становить 0,2–0,5 см (рис. 9, 5). На іншій, біконічній, декор передано прямокутними відтисками, розміром 0,3×0,1 см, які з'єднаними кінцями утворюють

композицію з двох та трьох горизонтальних ліній, а також скісно-прямих, нанесених переривчасто (рис. 11, 7).

Знайдено стінки посудин, орнаментованих різної ширини канелюрами (шириною від 0,15 до 0,6 см): скісно-прямими (рис. 11, 2, 10), звивисто-вертикальними (рис. 13, 13) і звивисто-скісними у вигляді сітки (рис. 13, 10).

Високоякісна, майже вся лискована, кружальна кераміка за складом глиняної маси умовно поділена на три групи. Перша з них, найчисельніша, містить домішку шамоту, потовченого до порошкоподібного стану, друга – дбайливо очищена, а третя, крім мікрочастинок шамоту, наповнена у різних пропорціях, від незначних до підвищених, дрібнозернистим піском, часом середньо- і крупнозернистим, що призвело до ошершавлення поверхні виробів.

Значна фрагментарність верхніх частин посудин не дає можливості провести їх типологічну класифікацію в повному обсязі, з-поміж яких більш-менш достовірно виокремлюються певні види *горщиків* та мисок. Серед перших наявні екземпляри з круто відхиленими назовні вінцями (рис. 13, 8); з лійчастими горловинами, скісно-опуклі краї яких незначно потовщені (рис. 12, 1; 13, 9) або округлі, двобічно розширені (рис. 13, 1, 4), а також банкоподібні, з нахиленими досередини горловинами, що мають розширені та заокруглені краї вінець (рис. 12, 3, 9).

Миски за профілем стінок біконічні, з округлим (рис. 13, 7) і ребристим (рис. 12, 8, 11; 13, 5) переломом тулубів, та лійчастоподібні з незначно потовщеним краєм вінець, загнутим досередини (рис. 13, 3). Умовно до цієї групи посуду зараховані знахідки з відігнутими назовні вінцями з потоншеними і заокругленими краями (рис. 12, 7), з дещо видовженими, скісно-опуклими (рис. 12, 10) і потовщено-округлими (рис. 13, 2, 11, 12). Окремі екземпляри мисок декоровано горизонтальними валиками з округлими і ребристими вершинами та канелюрами, шириною 0,3–0,5 см.

У колекції кружального посуду наявна верхня частина *піфоса*, товщиною 0,6–1,0 см. Площина вінець, шириною 1,7 см і діаметром 22 см, увігнута та має по краях невисокі бортики, зовнішній з яких орнаментовано двома вузькими канелюрами. Ширші з них оперізують горловину виробу (рис. 12, 2).

Знайдено дев'ять уламків *денець* на кільцевому піддоні, діаметром 4,5–10 см і товщиною 0,4–1,5 см, що мають увігнуті (рис. 12, 6) та помірно опуклі площини (рис. 12, 4, 12; 13), у двох з яких вони плоскі та оконтурені до країв концентричними жолобками (рис. 12, 5; 13, 14). Одна зі знахідок декорована горизонтальними борозенками (рис. 13, 14).

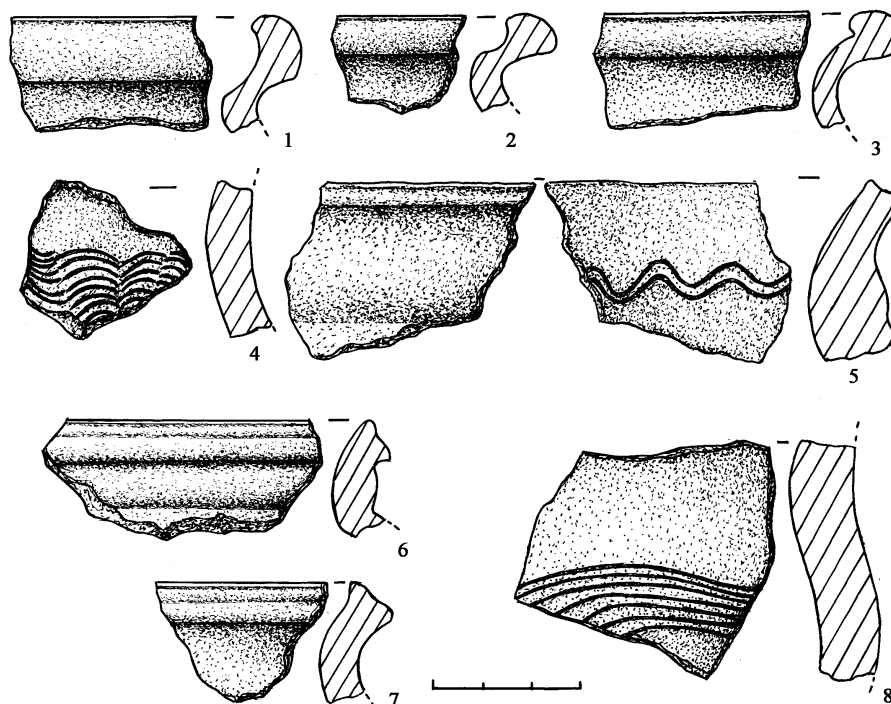

Рис. 14. Хрінники-1 (2021 р.). Кераміка доби середньовіччя (4, 5, 8 – райковецька культура; 3, 6, 7 – княжа доба; 1, 2 – пізнє середньовіччя).

Виявлений у розкопі посуд ранньослов'янської **райковецької культури** за технікою виготовлення віднесено до двох груп, першу з яких репрезентують фрагменти стінок та донець, виготовлених у ліпний спосіб. На увагу заслуговує уламок горловини світло-сірого *горщика*, товщиною 0,9–1,5 см, зі скісно-прямим краєм вінець, діаметром близько 40 см, декорованої на внутрішній поверхні вузькими, хвилястими канелюрами (рис. 14, 5).

Кружальна кераміка сірого, темно-сірого, рідше світло-коричневого забарвлення, представлена фрагментами стінок, три з яких орнаментовано хвилястими канелюрами, шириною 0,15–0,2 см (рис. 14, 4, 8), а також уламками верхніх частин *горщиків* із відігнутими назовні вінцями, діаметром 16–18 см, що мають скісно-прямі краї. Дві знахідки декоровано горизонтальними канелюрами.

Серед посуду **княжої доби** хронологічно найранішими є два уламки верхніх частин *горщиків*, датованих другою половиною X ст. – першою

половиною XI ст. Перший з них належить опуклобокій посудині з невисокою (близько 2 см) горловиною з майже вертикальними стінками, товщиною 0,7 см і діаметром вінець зі скісно-прямим краєм 19 см. Зовнішня поверхня – чорна, внутрішня – світло-сіро-жовта, які помірно лисковані (рис. 14, 6).

У другого, товщиною 0,7 см, край вінець, діаметром 16 см, скісно-опуклий з жолобком посередині, що має з внутрішньої сторони слаборельефну закраїну. Зовнішня поверхня знахідки – темно-сіра, внутрішня – сіро-жовта, обидві лисковані (рис. 14, 7).

До збірки посуду XII–XIII ст., крім фрагментів стінок і донець, віднесено п'ять уламків верхніх частин горщиків, з діаметрами вінець із закраїнами 18–24 см (рис. 14, 3), два з яких декоровано. Один із них має на плічках ряд прямокутних відтисків, довжиною близько 0,5 см, що стикаються між собою під прямим кутом із вершинами донизу. В іншого – зовнішня поверхня покрита вузькими, горизонтальними канелюрами.

Пізньюсередньовічна кераміка XIV–XVI ст. тонкостінна, забарвлена у сірі і темно-сірі, рідше – у чорні кольори. У знайдених восьми уламків верхніх частин *горщиків* вінця, діаметром 16–20 см, увігнуто-опуклі (рис. 14, 1, 2).

Кременевий комплекс

У культурному шарі виявлено 481 артефакт із місцевого кременю туронського походження. З огляду на антропогенний фактор, який обумовлений неодноразовим порушенням цілісності культурного шару, зокрема в пізньюримський та в слов'яно-руський час, їх просторове і стратиграфічне розміщення було змінене і перевідкладене. Це значно унеможливило первісну локалізацію знахідок у розкопі, особливо кременеобробного осередка, що існував тут в період ранньозалізного віку.

Хронологічно найдавнішими у цьому кременевому комплексі є два **пізньюпалеолітичні відщепи**: поперечно-поздовжній із залишком кірки (47×49×22 мм) і поздовжній (30×27×5 мм) (сколи з площин відокремлення нуклеусів), які покриті неінтенсивною блакитно-білою патиною.

Кількісно більшою є група артефактів **волинсько-люблінської культури доби енеоліту** (30 екземплярів). З нею пов'язані наступні вироби.

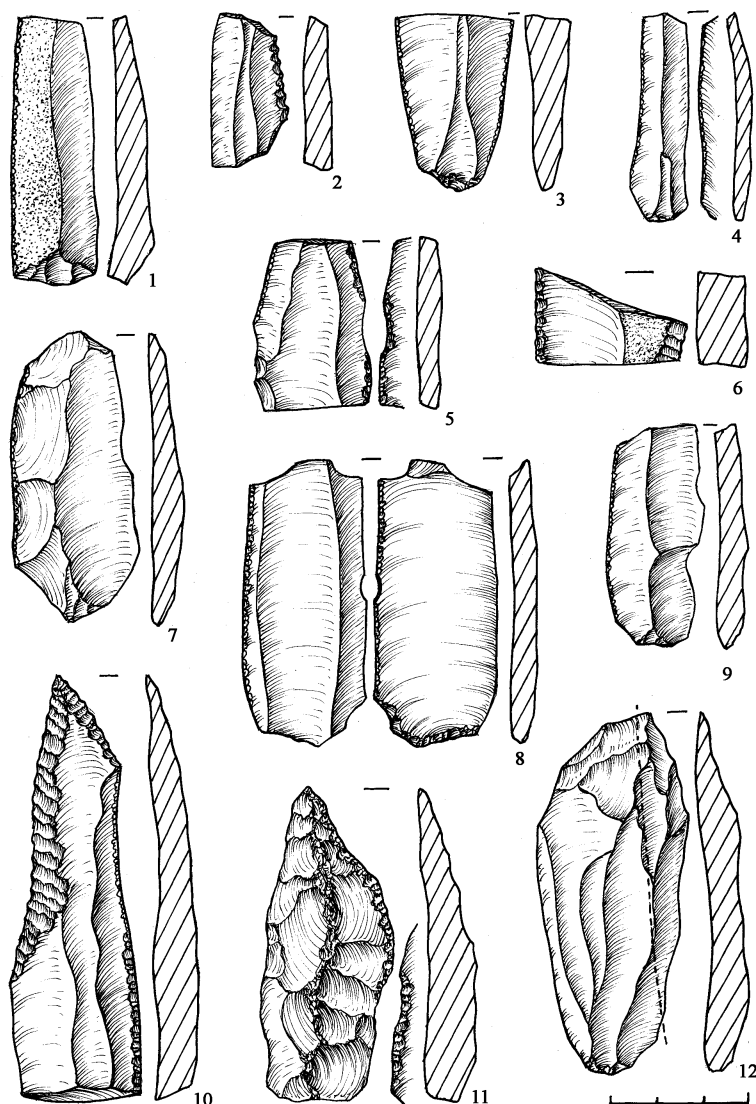

Рис. 15. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з кременю волинсько-люблінської культури.

Поздовжньо-первинна (111×35×16 мм) і поздовжня (46×14×6 мм) пластини, а також нижні (24×26×7 мм, 42×28×7 мм) та середня (26×21×7 мм) частини аналогічних поздовжніх сколів.

Скребок з напівкрутим лезом (ретуш дрібно- і середньофасеткова лускоподібна) на поздовжній пластині із залишком кірки (72×30×6 мм) (рис. 16, 10).

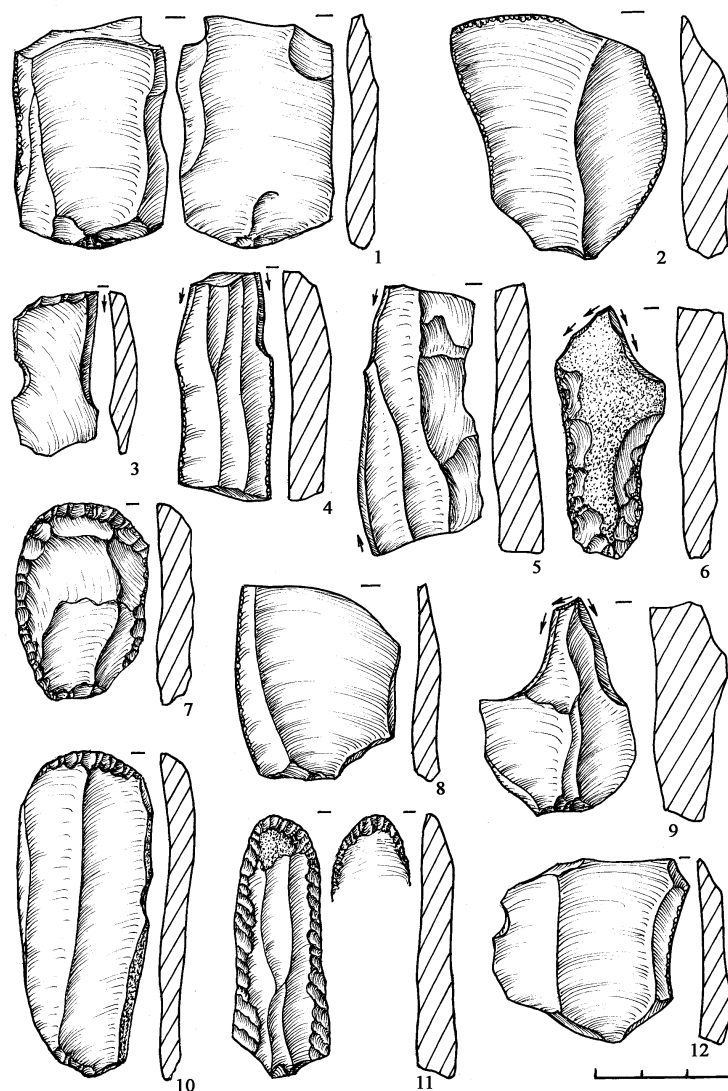

Рис. 16. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з кременю волинсько-люблінської культури.

Скребок з напівкрутим лезом (ретуш середньо- і крупнофасеткова лускоподібна) на двобічно ретушованому (ретуш аналогічна, суцільна, зі спинки) взаємо поперечно-поздовжньому відщепі (44×29×7 мм) (рис. 16, 7).

Однобічно ретушовані *пластини*: поперечно-поздовжня (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) (63×28×7 мм) (рис. 15, 7) і взаємо

поперечна (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, з обох площин) (63×27×10 мм) (рис. 15, 11).

Однобічно ретушовані нижні частини пластин: поздовжньо-первинної (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) (58×19×8 мм) (рис. 15, 1) і двох поздовжніх (48×20×6 мм (рис. 15, 9) та 51×34×5 мм (рис. 16, 1)), оброблених, відповідно, аналогічною до попередньої і дрібнозубчастою, суцільною, зі спинки. Крім того, черевце останньої з них підправлено зверху двома мікросколами, нанесеними вздовж країв.

Двобічно ретушовані нижні частини пластин: двох поздовжніх з ретушню мікрозубчастою, суцільною, зі спинки (38×25×9 мм) (рис. 15, 3) і мікрозубчастою, суцільною, на лівій окрайці зі спинки, на правій – з черевця (45×12×4 мм) (рис. 15, 4), а також двох середніх: аналогічної (ретуш на лівій окрайці мікрозубчаста, часткова, зі спинки, на правій – лускоподібна, переривчаста, зі спинки і подібна, часткова, з черевця) (37×25×5 мм) (рис. 15, 5) та поздовжньо-первинної (ретуш суцільна, зі спинки, на лівій окрайці середньофасеткова лускоподібна, на правій – крупнофасеткова скісно-струменева) (20×32×10 мм) (рис. 15, 6).

Верхня частина поздовжньої пластини з ретушованими стрілочастим кінцем і бічними краями (ретуш зі спинки, суцільна, на лівій окрайці середньо- і крупнофасеткова скісно-струменева, на правій – аналогічна, у поєднанні з мікрозубчастою та дрібнофасетковою лускоподібною) (92×27×10 мм) (рис. 15, 10).

Нижня частина поздовжньої пластини з ретушованою основою (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, з черевця) і бічними краями (ретуш суцільна, на лівій окрайці дрібнозубчаста, зі спинки, на правій – така сама, у поєднанні з мікрозубчастою) (61×27×5 мм) (рис. 15, 8).

Нижня частина подібної за типом пластини з ретушованими верхнім скісно-прямим кінцем (ретуш середньозубчаста, часткова, зі спинки) і бічними краями, обробленими зі спинки суцільно нанесеною на лівій окрайці мікрозубчастою ретушню, а на правій – середньофасетковою скісно-струменевою, у частковий спосіб (42×25×5 мм).

Верхня частина поздовжньої із залишком кірки, пластини з ретушованим округлим кінцем (ретуш дрібно- і середньофасеткова струменева, з обох площин) та бічними краями (ретуш середньо- і крупнофасеткова скісно-струменева, суцільна, зі спинки) (58×22×9 мм) (рис. 16, 11).

Середня частина поздовжньої пластини (трапецієподібний вкладень) з ретушованим бічним краєм (ретуш середньозубчаста,

суцільна, зі спинки) і скісно-поперечними кінцями, обробленими зі спинки мікросколами (34×17×5 мм) (рис. 15, 2).

Різи: бічний на відщепі з суцільним негативом (36×19×6 мм) (рис. 16, 3); серединні на поздовжньому відщепі (48×33×15 мм) (рис. 16, 9) і двобічно ретушованій нижній частині взаємо поперечно-первинної пластини (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, зі спинки) (56×24×11 мм) (рис. 16, 6); подвійно-кутовий на двобічно ретушованій середній частині поздовжньої пластини (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) (51×21×9 мм) (рис. 16, 4) та протилежно-кінцевий (кутові) на середній частині поперечно-поздовжньої пластини (60×27×10 мм) (рис. 16, 5).

Вкладень до серпа із симетричним полиском леза на поперечно-поздовжній пластині (78×32×8 мм) (рис. 15, 12).

Однобічно ретушовані поздовжні *відщепи* (41×40×5 мм (рис. 16, 12) і 44×35×5 мм (рис. 16, 8)), які оброблено нанесенням мікрозубчастої ретуші зі сторони спинок у суцільний спосіб.

Поздовжньо-первинний відщеп із ретушованими стрілчастим кінцем і бічним краєм (ретуш зі спинки, на лівій крайці дрібнозубчаста, часткова, на правій – мікрозубчаста, суцільна) (49×33×5 мм).

Поздовжній відщеп з ретушованими верхнім поперечним кінцем (ретуш дрібнозубчаста, часткова, зі спинки) і бічними краями (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) (53×42×10 мм) (рис. 16, 2).

Збірка виробів з кременю *лежницької групи ранньоскіфського часу* представлена 449 екземплярами.

Парапластини (15 екз.): взаємо поперечна (36×16×8 мм), біпоздовжня (85×29×9 мм), поперечно-поздовжні із залишком кірки (50×19×7, 78×27×16 мм), поперечно-поздовжні (44×19×12, 45×22×10, 54×19×3 мм), поздовжньо-первинні (35×16×6, 58×29×11, 77×18×13 мм), поперечно-первинні (36×16×10, 40×20×9 мм) і поздовжні (32×15×5, 54×18×4, 60×21×7 мм).

Відщепи (322 екз.): первинні – 12 (21–50×20–51×5–16 мм), поздовжньо-первинні – 32 (11–57×16–54×4–18 мм), поздовжні із залишком кірки – 4 (25–58×19–43×3–20 мм), поздовжні – 51 (14–51×16–49×2–13 мм), із суцільним негативом і залишком кірки – 2 (22×39×4, 34×46×8 мм), із суцільним негативом – 5 (13–47×18–37×3–9 мм), поперечно-первинні – 25 (15–57×16–63×3–14 мм), поперечний із залишком кірки (16×35×4 мм), поперечні – 27 (15–52×21–50×2–12 мм), поперечно-поздовжні із залишком кірки – 16 (17–66×14–76×4–18 мм), поперечно-поздовжні – 84 (15–70×14–64×2–16 мм), поперечно-біпоздовжні – 4 (24–47×22–38×4–6 мм), біпоздовжньо-первинні – 7

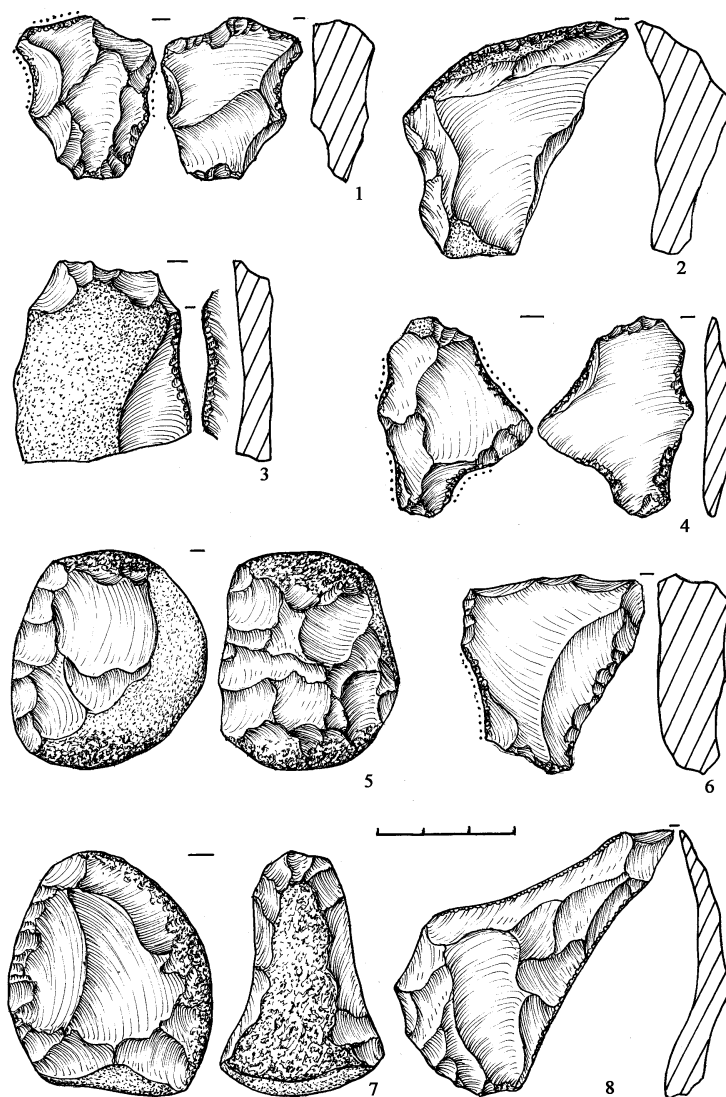

Рис. 17. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з кременю лежницької групи культури ранньосілезького часу.

(43–68×33–51×6–14 мм), біпоздовжні – 2 (36×32×5, 39×30×10 мм), взаємо поперечно-первинні – 6 (23×48×14–73×6–13 мм), взаємо поперечні із залишком кірки – 2 (34×39×16, 51×40×10 мм), взаємо поперечні – 36 (15–62, 15–69×4–25 мм), взаємо поперечно-поздовжні із залишком кірки –

Уламки типологічно невизначених *сколів* (46 екземплярів).

Відбійники: два двобічні на уламках заготовок біфасіальних виробів (серпи?) (50×55×22 мм (рис. 20, 6) і 57×62×30 мм (рис. 19, 6)) та трьохкінцевий на природно розколотій конкреції (60×59×22 мм) (рис. 19, 7); протилежно-кінцевий на уламку заготовки біфасіального виробу із залишком кірки (54×62×33 мм) (рис. 20, 7) та напівдископодібний на уламку заготовки серпа з негативом від природного розколювання (56×40×23 мм) (рис. 20, 4).

Однобічно ретушовані *парапластини*: поперечно-поздовжня із залишком кірки (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) (57×28×10 мм) і поздовжньо-первинна (ретуш мікрозубчаста та дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки, черевце якої сплюснене відокремленням поздовжнього сколу) (40×16×8 мм).

Однобічно ретушовані *відщепи*: два взаємо поперечно-первинні, у одного з яких ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (42×30×9 мм), а у другого – дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки (37×39×10 мм) (рис. 21, 4); два взаємо поперечні, з ретушню мікрозубчастою, суцільною, зі спинки (41×22×7 мм) та мікрозубчастою і дрібнофасетковою лускоподібною, суцільною, зі спинки (67×43×7 мм); поперечно-поздовжній (ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки; 63×71×10 мм); два поперечні з ретушню дрібно- і крупнофасетковою лускоподібною, суцільною, з черевця (24×29×6 мм) та дрібнофасетковою лускоподібною, частковою на спинці і суцільною на черевці (33×31×7 мм) (рис. 20, 1); біпоздовжньо-первинний (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, з обох площин) (44×38×7 мм) (рис. 17, 3); поперечно-біпоздовжній (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) (50×31×5 мм); два поперечні з ретушню дрібнофасетковою лускоподібною, суцільною, зі спинки (24×23×7 мм) (рис. 18, 5) та аналогічно, частковою, з обох площин (35×25×6 мм) (рис. 19, 3).

Двобічно ретушовані *відщепи*: із суцільним негативом (ретуш дрібно- і середньофасеткова лускоподібна, часткова, на лівій окрайці зі спинки, на правій – з обох площин) (44×39×6 мм) (рис. 21, 7); взаємо поперечний (ретуш мікрозубчаста, на лівій окрайці часткова, з черевця, на правій – часткова, зі спинки і переривчаста, з черевця) (54×34×7 мм) (рис. 21, 1); два поперечно-поздовжні із залишком кірки з ретушню зі спинки, на лівій окрайці дрібнофасетковою лускоподібною, частковою, на правій – мікрозубчастою, суцільною (37×31×3 мм) (рис. 20, 2) та зі спинки, частковою, на лівій окрайці мікрозубчастою, на правій –

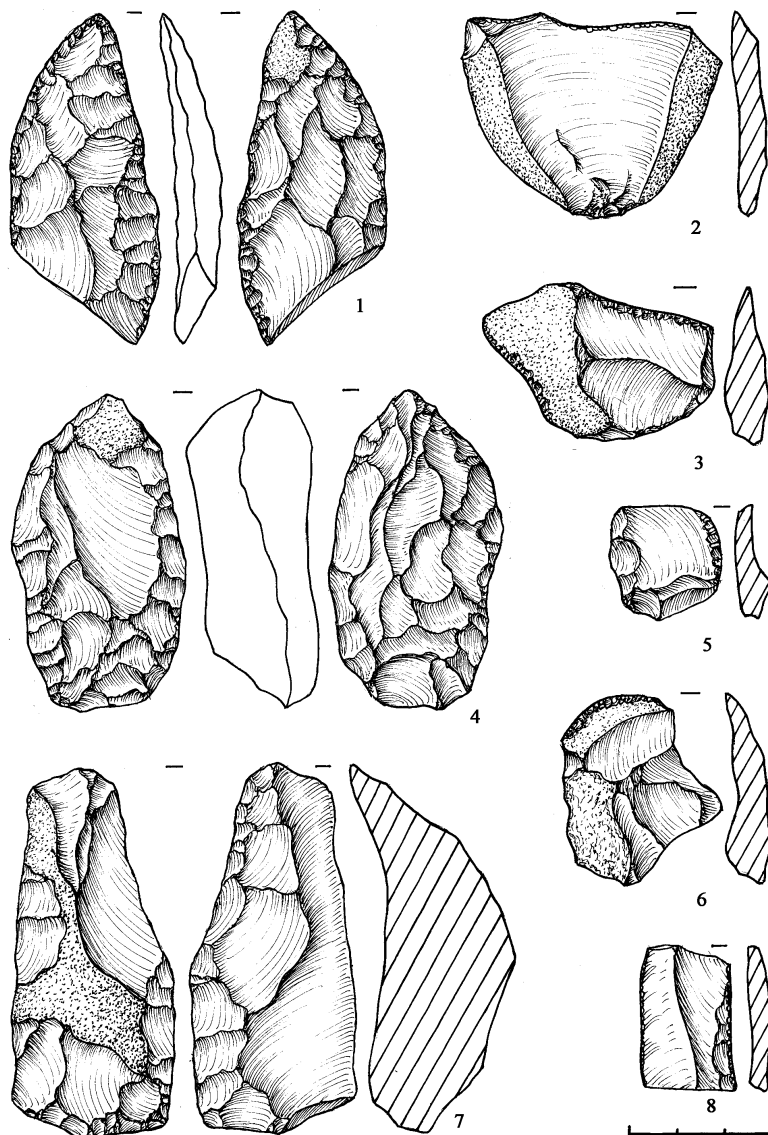

Рис. 18. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з кременю лежницької групи культури ранньоскіфського часу.

дрібнофасетковою лускоподібною (53×43×9 мм) (рис. 21, 2); три поперечно-поздовжні, у двох із них ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (30×20×4 мм (рис. 18, 8) і 43×26×5 мм (рис. 20, 5)), а в іншого –

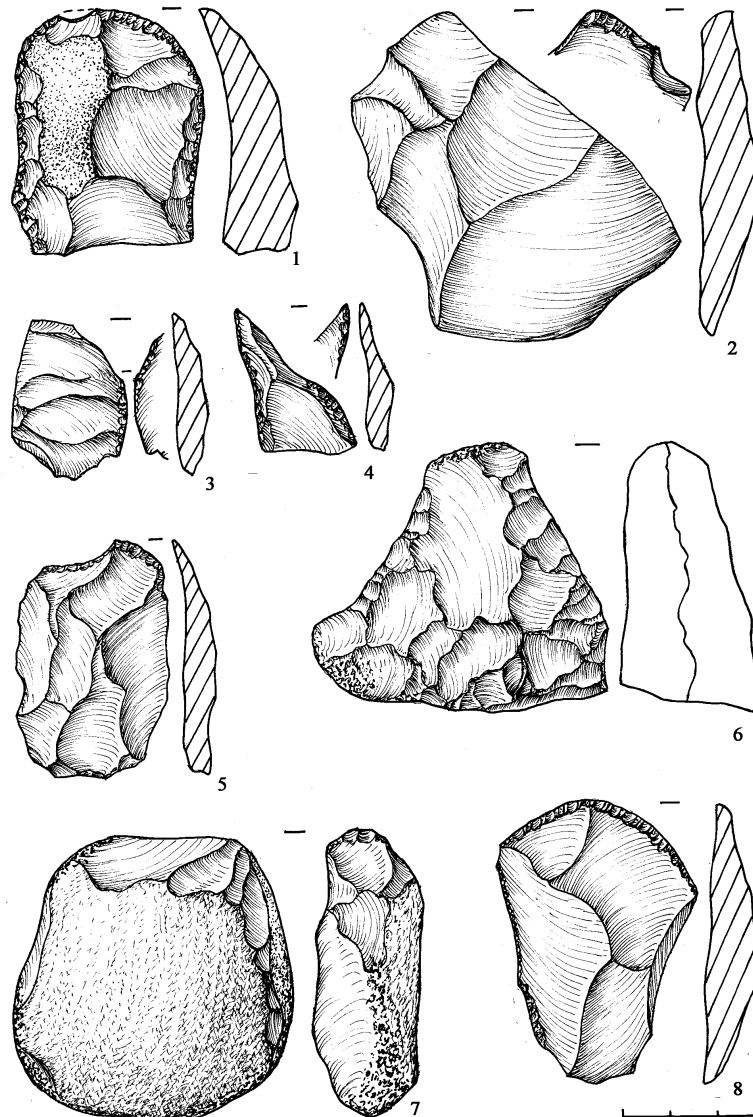

Рис. 19. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з кременю лежницької групи культури ранньоскіфського часу.

дрібно- та середньофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки (52×56×17 мм).

Поперечний відщеп (черевце сплюснене поперечно-поздовжнім відокремленням мікросколів) із двобічно ретушованим стрілочастим

кінцем (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, зі спинки) (40×27×10 мм).

Взаємо поперечний відщеп з ретушованими стрілчастим кінцем і бічними краями (ретуш лівої окрайки мікрозубчаста та дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки, правої – дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, з обох площин) (31×21×5 мм) (рис. 19, 4).

Поперечно-біпоздовжній відщеп з ретушованими стрілчастим кінцем і бічними краями (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, на лівій окрайці часткова, з обох площин, на правій – суцільна, з черевця) (18×14×4 мм).

Поперечно-поздовжня, з негативом від природного розколювання, *парапластина* з ретушованим верхнім поперечним кінцем (ретуш дрібнофасеткова, лускоподібна) і бічним краєм (ретуш аналогічна у поєднанні з мікрозубчастою, часткова, зі спинки) (44×21×5 мм) (рис. 20, 3).

Відщепи з ретушованими зі сторони черевця верхніми поперечними кінцями: взаємо поперечний із частково уцілілою кіркою (46×50×5 мм) (рис. 21, 5), поперечний (черевце покрите поперечно-поздовжніми фасетками) (24×40×7 мм), поперечно-поздовжній (59×42×7 мм), на яких ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна), а також поперечно-біпоздовжній (35×34×8 мм) з мікрозубчастою, суцільною ретушшю.

Поздовжньо-первинний відщеп з ретушованим зі сторони спинки верхнім поперечним кінцем (ретуш мікрозубчаста, суцільна) (43×54×5 мм) (рис. 18, 2).

Поперечно-первинний відщеп із ретушованим поперечним кінцем і бічним краєм, обробленими дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю, нанесеною суцільно, зі спинки (33×49×9 мм) (рис. 18, 3).

Взаємо поперечно-поздовжній відщеп з ретушованими поперечним кінцем і бічним краєм (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) (59×40×7 мм) (рис. 17, 8).

Поздовжньо-первинний відщеп з ретушованим поперечним кінцем (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, зі спинки) і бічним краєм (ретуш дрібнозубчаста, суцільна, зі спинки) (42×45×8 мм).

Скребки з похилими лезами (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна) на відщепах: поперечно-первинному (40×33×9 мм) (рис. 18, 6), поперечно-поздовжньому із залишком кірки (51×40×15 мм) (рис. 17, 2) і взаємо поперечно-поздовжньому (50×32×7 мм).

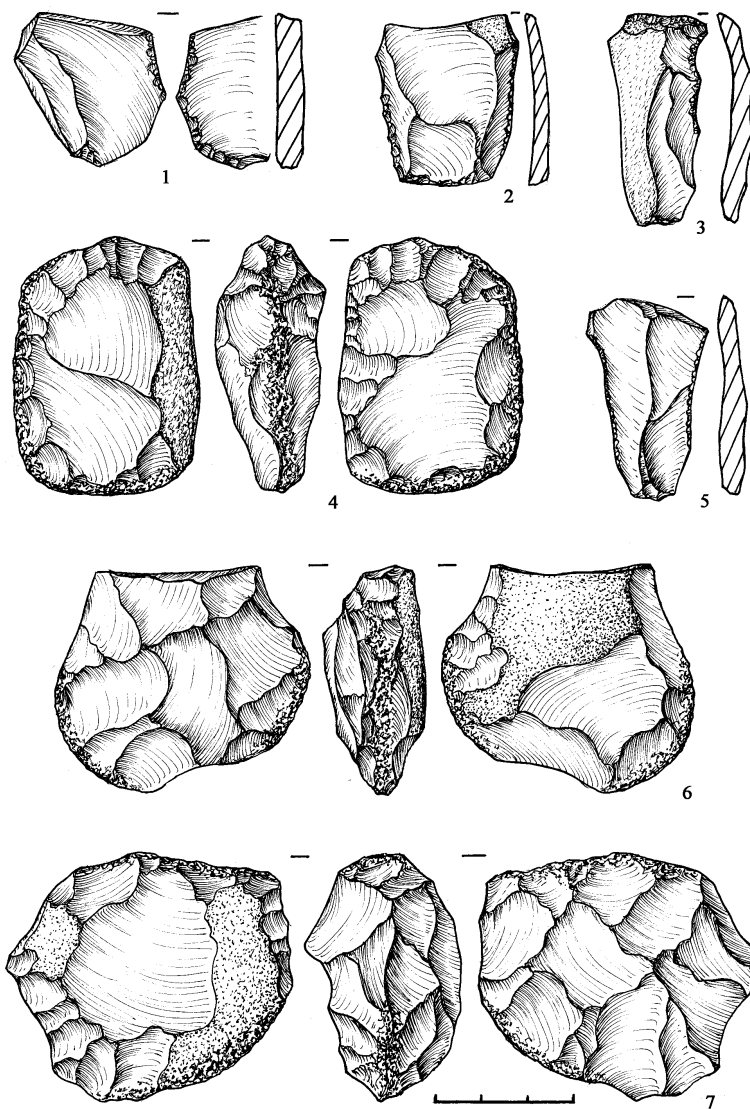

Рис. 20. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з кременю лежницької групи культури ранньосілезького часу.

Скребки з похилими лезами (ретуш аналогічна) на однобічно ретушованому взаємо поперечному (ретуш мікрозубчаста і дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки) (60×40×12 мм) (рис. 19, 8) і двобічно ретушованому взаємо поперечно-біпоздовжньому із

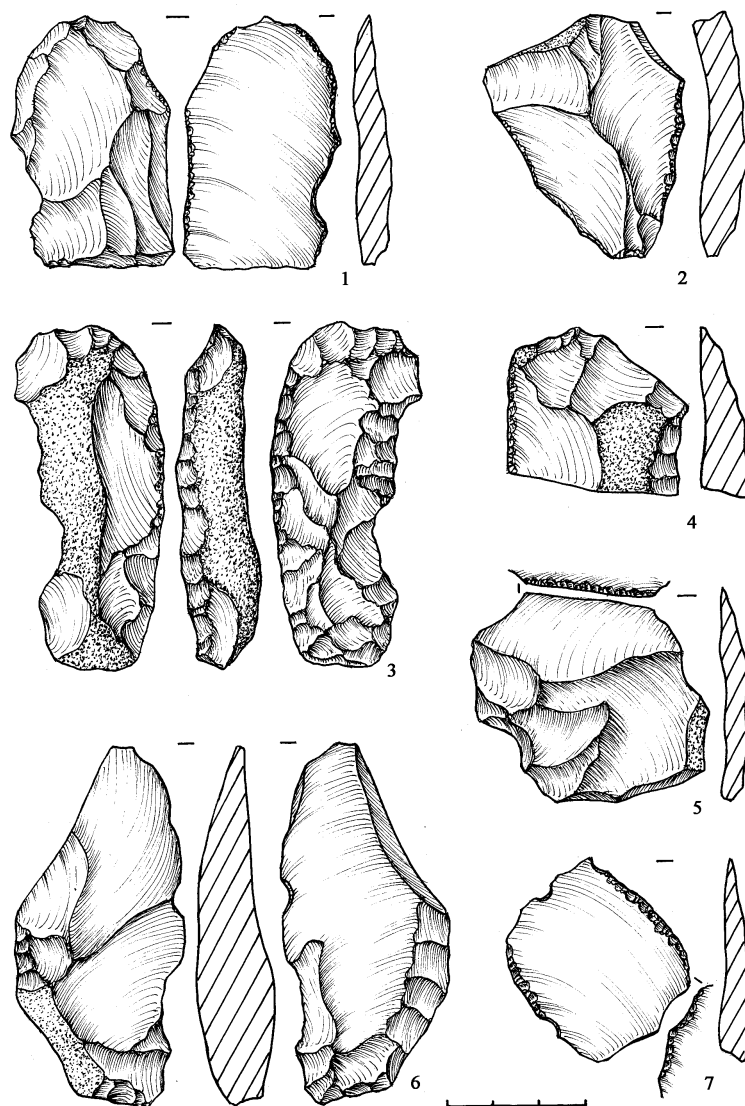

Рис. 21. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з кременю лежницької групи культури ранньосіфського часу.

залишком кірки (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки) (52×40×15 мм) (рис. 19, 1) відщепак.

Скребок з крутим лезом (ретуш дрібнофасеткова, з черевця) на взаємо поперечному відщепі (70×55×13 мм) (рис. 19, 2).

Скобелі на відщепках: односекційний на взаємо поперечному (43×40×16 мм) (рис. 17, 6), трьохсекційний, сторони якого покриті взаємо поперечно-поздовжніми фасетками від сколювання (35×29×13 мм) (рис. 17, 1) та чотирьохсекційний на взаємо поперечному із залишком кірки (44×32×5 мм) (рис. 17, 4).

Розтирачі на уламках фасеткованих конкрецій із залишками кірок: кінцевий (33×32×26 мм), протилежно-кінцевий (48×42×39 мм) (рис. 17, 5) і напівдископодібний (54×45×36 мм) (рис. 17, 7).

Уламки біфасіальних *серпів* з інтенсивним полиском площин: середня (48×31×12 мм) і верхня (28×20×7 мм) частини, леза яких оброблені середньо- та крупнозубчастою ретушшю.

Заготовки біфасіальних виробів

Два *наконечники списів* (67×35×21 мм (рис. 18, 4) і 69×31×10 мм (рис. 18, 1)).

Два *серпи* з конкрецій або їх частин (66×37×23 і 76×47×27 мм).

Уламки аналогічних виробів: нижні (49×60×23, 65×59×41 мм), середня (39×42×10 мм) і верхня (61×44×20 мм) частини.

Серпи на поздовжніх макросколах з конкрецій із залишками кірок (65×35×10, 75×30×17 (рис. 21, 3), 78×34×27 (рис. 18, 7) і 78×37×17 мм (рис. 21, 6)).

Нижня частина серпа на аналогічному сколі (77×38×15 мм).

Типологічно не визначені *артефакти* на плитчастій (75×39×12 мм) і звичайній (57×54×30 мм) конкреціях.

Вироби з кістки

Проколки виготовлені на: уламку тваринної лопатки, висотою 12,7 см (рис. 22, 7); кістках з уцілілими епіфізами, висотою, відповідно, 8,8 см (рис. 22, 2), 11,3 см (рис. 22, 1), 12,1 см (рис. 22, 5) і 13,1 см (рис. 22, 6); розколотих навпіл трубчастих кістках із зашліфованими бічними краями, висотою 9,2 см (рис. 22, 3) та, частково, головкою і нижньою частиною, висотою 13,5 см (рис. 22, 4). Зважаючи на те, що чотири (з семи) проколки виявлені на глибині 0,7–1,0 м в безпосередній близькості до об'єкта 1/21 (житла), їх можна пов'язувати з цією спорудою.

Накладки спродуковані з поздовжніх сколів, відокремлених з ребер тварин. В однієї з них (рис. 22, 8), висотою 4,1 см, шириною 2,2–2,3 см і товщиною 0,5 см, поперечні кінці відламані, а зашліфовані бічні краї увігнуто-опуклі. Дугоподібна у поздовжньому профілі знахідка має розміщені по центру два вертикальні отвори, діаметром 0,6 см, відстань між якими становить 2,0 см.

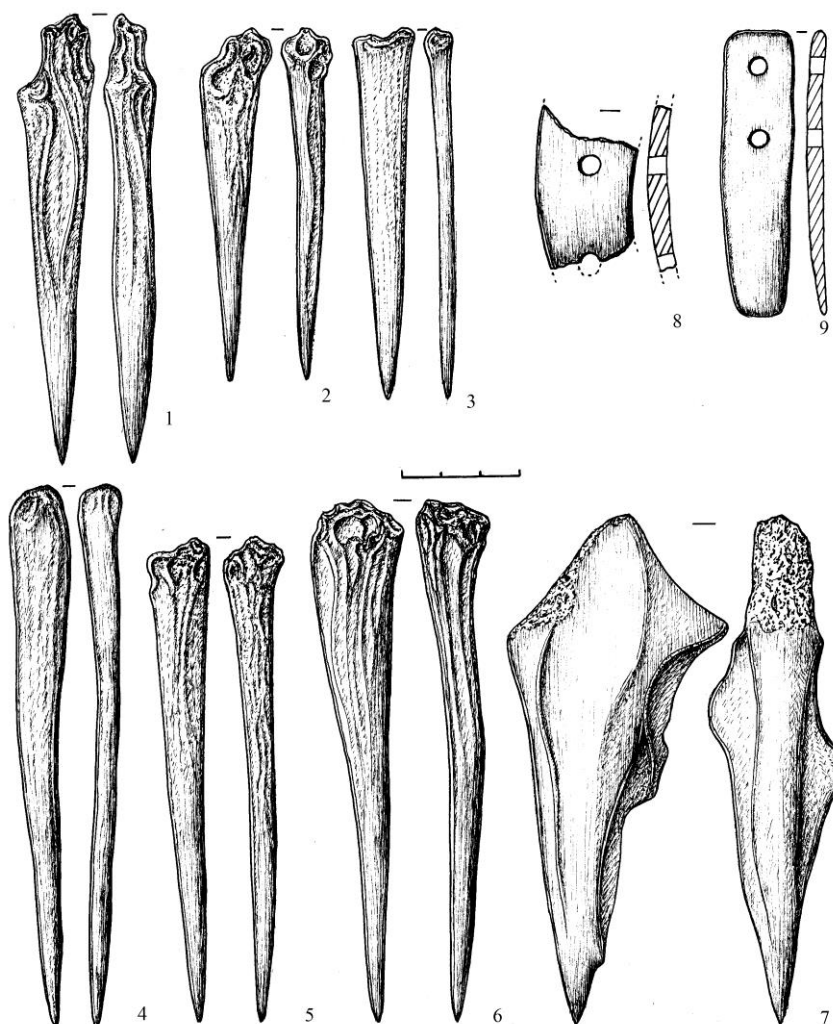

Рис. 22. Хрінники-1 (2021 р.). Кістяні вироби: 1–7 – проколки; 8, 9 – пластини-накладки.

Розміри іншої (рис. 22, 9), прямокутної за обрисом, накладки із заокругленими кутами, становлять: $7,2 \times 1,8 \times 0,4$ см. На товстішій частині предмету також наявні близькі до овалу отвори, діаметром $0,5 \times 0,4$ см, зі схожим розміщенням в інтервалі майже 1,5 см. Аналогічний за видом артефакт був знайдений на енеолітичній пам'ятці Голишів-Замчисько неподалік Луцька, де зафіксовано матеріали культур волинсько-люблінської та пізнього періоду трипільської (група Гординешти) [Білас, Конопля, Сілаєв, 2017, с. 65].

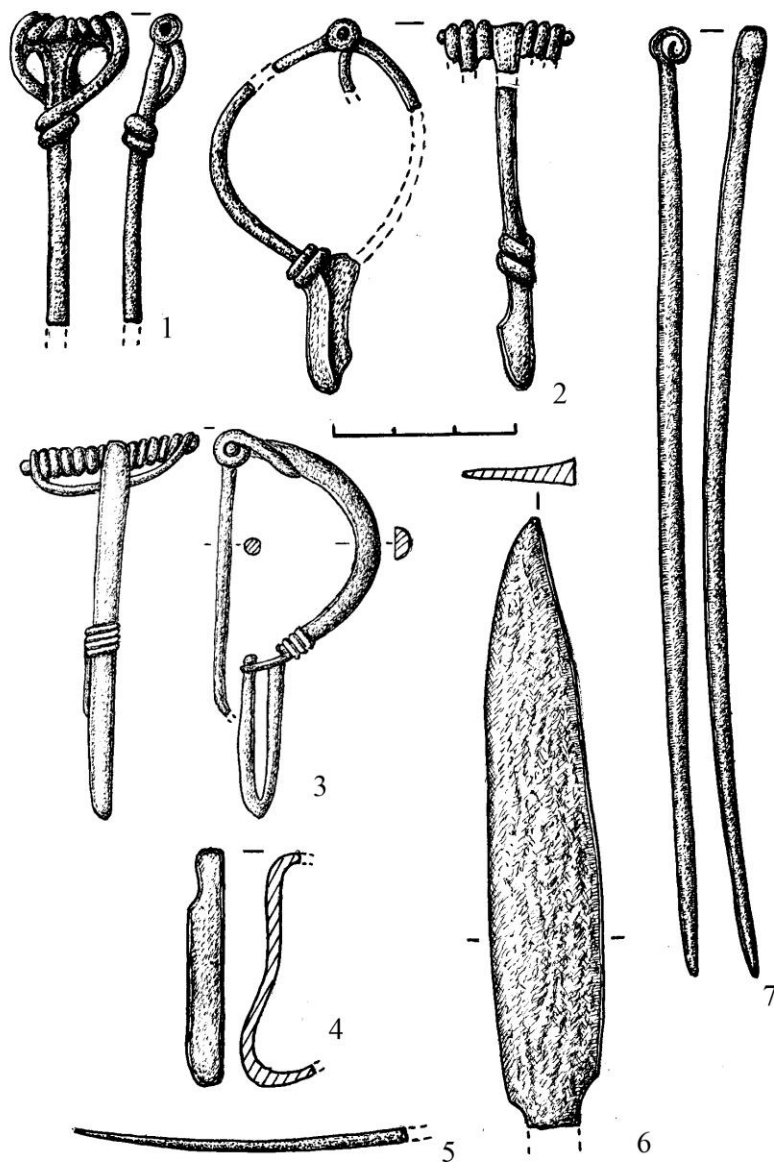

Рис. 23. Хрінники-1 (2021 р.). Металеві вироби: 1–3 – фібули залізні; 4 – скоба залізна; 5 – голка залізна; 6 – ніж залізний; 7 – шпилька бронзова.

Залізні вироби

Клинок *ножа*: довжиною 9,9 см, шириною 1,8 см і товщиною (спинка) 0,4 см (рис. 23, 6).

Голка (уламок) із загостреним кінцем, довжиною 5,5 см, з округлим поперечним перетином, діаметром 0,2 см (рис. 23, 5).

Скоба з обламаними кінцями на прямокутній пластині, розміром 3,8×0,6×0,3–0,2 см. Віднайдена у печі житла (об'єкт 1/21) (рис. 23, 4).

Фібули, дві з яких незадовільного збереження, знайдені в уламковому стані, що дещо ускладнює їх типологічну класифікацію. Перша застібка мала, ймовірно, висоту близько 6 см. Від неї залишилася голівка і ніжка приймача, які обвиті дротом, товщиною 0,2 см. Корпус знахідки виготовлено з напівовальної в поперечному перетині пластини, шириною 0,3 см і товщиною 0,2 см (рис. 23, 2). Такі предмети належать до типу одночлених підв'язних із підігнутою та вузькою ніжкою, які відносять до варіанту 2 середньоевропейської серії. Вони побутували у III–IV ст. н. е. [Амброз, 1966, с. 59]. Друга фібула представлена голівкою і частково уцілілим стержнем корпусу, висотою 5,2 см, з овальним поперечним перетином, діаметром 0,2–0,3 см, які також обвиті аналогічним за товщиною дротом (рис. 23, 1).

Третя фібула (рис. 23, 3) – повністю збережена, виявлена у південному секторі розкопу. Вона виготовлена із заліза, двочастинна, підв'язного типу, зав'язана в чотири оберти. Приймач – підігнутий, утворений шляхом загинання ніжки з наступною підв'язкою до нижньої частини спинки. Пружинний апарат – 12-витковий (по шість витків з кожного боку). Тягива – нижнього типу (пропущена під верхньою частиною спинки). Спинка фібули – D-подібна в перерізі, приймач – S-подібний. Її висота 6,5 см, ширина пружинного апарату – 3 см, довжина голки – 5 см, товщина голки – 3 мм, довжина приймача – 3 см. Датована IV ст.

Бронзові вироби

Шпилька, висотою 15,5 см, виготовлена з округлого у поперечному перетині прута, товщиною 0,35×0,3 см, який при переході до головки, діаметром 0,7 см, шляхом проковки став прямокутним і надалі завдяки розклепуванню набув обрисів пластини, шириною 0,4 см і товщиною 0,1–0,15 см, загнутої у півтора оберти (рис. 23, 7). Близькі до неї прикраси відомі в культурах ранньоскіфського часу (VII–VI ст. до н. е.) Лівобережної та Правобережної України. Ці шпильки класифікують першим варіантом типу 21 [Петренко, 1978, с. 18].

Пластина (бляха) мідна, патинувана, підтрикутної в плані форми, розмірами 4,5×3×5 см, товщиною 0,5 мм. Дві сторони утворюють прямий кут. Вони відносно рівні, третя (діагональна) – з “рваними” нерівними краями. З одного боку краї виробу дещо загнуті (очевидно, до тильної площини виробу); між цією стороною і “діагоналлю” в куті є отвір, нерегулярно-овальної форми, з нерівними краями, розмірами 0,3×0,5 см.

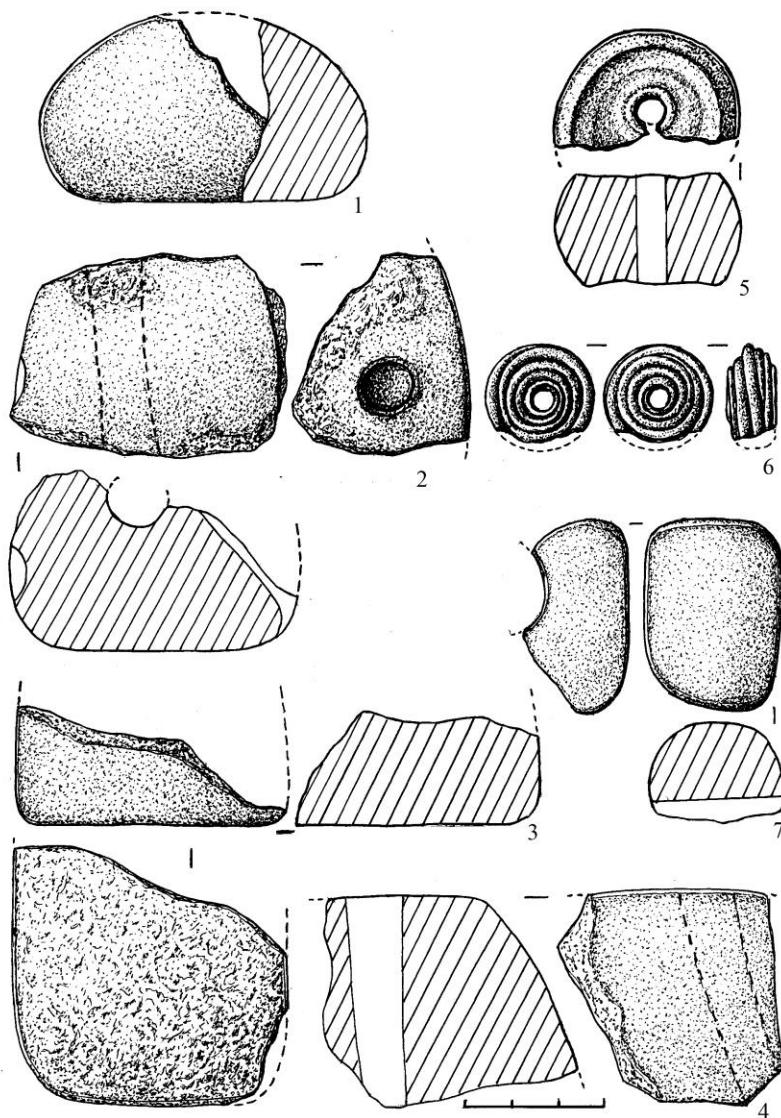

Рис. 24. Хрінники-1 (2021 р.). Вироби з глини (1 – “хлібець”; 2–4 – тягарці ткацькі; 5 – пряслице), скла (6 – намистина), каменю (7 – лощило – реутилізована сокира).

Глиняні вироби

Пряслице біконічне (уламок) з прямими верхньою і нижньою площинами, що мають незначні бортикоподібні підвищення вздовж бічних сторін. Діаметр знахідки – 4 см, товщина – 2,2–2,4 см, діаметр каналу – 0,7 см. Лискована поверхня тягарця до веретена темно-сіро-

жовта, а його глиняна маса містить домішку дрібнопотовченого шамоту (рис. 24, 5).

Один з артефактів, що складається з шести фрагментів, без відбитків негативів наскрізного каналу, умовно визначено як **вотивний “хлібець”**. Він округлої форми з напівовальним поздовжнім перетином. Висота знахідки близько 4 см, діаметр плоскої основи – 7 см. Сіро-жовта поверхня виробу помірно лискована. Глиняна маса аналогічного забарвлення наповнена домішкою потовченого шамоту (рис. 24, 1).

Три **тягарці** до ткацького верстату репрезентують уламки різної збереженості та величини.

Один із них з недостатнім обпалом глиняної маси чорного кольору має сіро-жовту, заглажену поверхню та скісно-прямий канал для підвішування (рис. 24, 4).

Інший виріб, очевидно пірамідальної форми, представлений нижньою частиною, висотою 2,5 см, шириною 5,5 см і товщиною 5,8 см, з помірно лискованою світло-сіро-жовтою поверхнею. Його глиняна маса дбайливо очищена (рис. 24, 3).

Третій уламок залишився, ймовірно, від зрізано-пірамідального тягарця із заокругленими ребрами. На уцілілій, помірно опуклій бічній площині наявне округле вдавлення, а на протилежній розміщений жолобок для кращої фіксації відтяжки шнуром. Вертикальний канал до підвішування має діаметр 1,2 см по центру і незначно розширюється доверху та донизу. Висота знахідки становить 4,4 см, ширина – 5 см, товщина – 3,8 см (рис. 24, 2).

Доповнює цю збірку речей **скляна намистина** зі спіралеподібними двосторонніми витками, діаметром 2,3 см, і отвором, діаметром 0,45 см, напівпрозора маса якої світло-зелена (рис. 24, 6). Подібні намистини уже відомі на поселенні [Козак, 2012, с. 130–135; фото 58, 4, 28; 59, 6; рис. 46, 6].

Лощило кам'яне – протилежно-кінцеве, спродуковане з уламка (середня частина) базальтової свердленої сокири, з діаметром отвору близько 2,5 см. Поперечний перетин знахідки, розміром 4×3×2,2 см, овальний (рис. 24, 7).

Висновки

У польовому сезоні 2021 р. вивчено чергову ділянку багат шарового поселення Хрінники-1. Загалом здобуто типовий для цієї пам'ятки рухомий матеріал, а також виявлено один об'єкт (житло). Оскільки інших споруд не відкрито, можливо, що досліджена територія була на периферії поселення. Зважаючи на кількісну перевагу кераміки і кременю, які віднесено до лежницької групи культури ранньоскіфського

часу, припускаємо, що саме тоді цей терен використовували найінтенсивніше.

Виявлена житлова споруда, зважаючи на характерні ознаки (заглиблена, прямокутний котлован, глинобитна піч) та віднайдений керамічний матеріал XI ст., представляє типовий варіант середньовічних жител, виявлених на пам'ятці і в попередні роки [Козак, Прищепа, Шкоропад, 2004]. Цінність в об'єкті становлять залишки печі, яка добре збереглася та детально досліджена.

Здобуто чергову серію ліпної і кружальної кераміки від енеоліту до пізнього середньовіччя. Цей комплекс істотно доповнює колекцію посуду, зібрану під час попередніх сезонів 2019–2020 рр. [Баюк, Конопля, Погоральський, 2021]. Традиційно невеликою кількістю представлені керамічні знахідки культур волинсько-люблінської і городоцько-здовбицької, дещо більшою – райковецької і княжої доби XI–XIII ст., та значною – ранньоскіфського часу (лежницька група) і вельбарської.

Під час розкопок знайдено 481 артефакт з туронського кременю, пізньопалеолітичні з яких підтвердили існування тут стоянки свідерської культури, а численніші, що належать до ранньої фази волинсько-люблінської культури, збагатили асортимент виробів, здобутих на поселенні за останні роки [Баюк, Конопля, Погоральський, Білас, 2020, с. 330–334; Конопля, Баюк, Погоральський, 2021, с. 245–250].

Безперечно, важливим досягненням цих робіт стало виявлення значного за кількістю і різноманітністю інвентарю, пов'язаного з лежницькою групою культури ранньоскіфського часу, здобутого не тільки за весь період дослідження пам'ятки, але й усіх інших у межах ареалу цієї спільноти. Аналіз зібраних в розкопі артефактів дав можливість набагато глибше пізнати специфіку кременеобробного виробництва, що існувало в середовищі лежницького населення ранньозалізного віку. Адже існуюча до нині інформація про його особливості зводилася лише до повідомлень, які стосувалися переважно відбійників та біфасіальних серпів, причому останні з них були здебільшого випадковими [Березанська, Сухобоков, 1985; Конопля, Івановський, 1997, с. 32, 46; Крушельницька, 1976, с. 65; 1993, с. 148, 154–155] і тільки чотири входили до складу скарбу, що трапився під час розкопок пам'ятки Хрінники-1 експедицією під керівництвом Дениса Козака у 1990-х роках [Козак, Прищепа, Шкоропад, 2004, с. 18].

На дослідженій у 2021 р. ділянці пам'ятки Хрінники-1 у ранньоскіфський час існував кременеобробний осередок лежницької групи, де із застосуванням нуклеарної техніки виготовляли біфасіальні серпи та наконечники списів. Процес їх продукування складався з трьох

послідовних етапів. На першому (попередньому) – з цілих або поздовжньо відокремлених із них макросколів шляхом оббивки (т. з. клактонська техніка) створювали протозаготовки цих виробів. На другому (проміжному) – їх підправляли за допомогою технологічного інструментарію з наданням відповідних морфологічних обрисів. На третьому (завершальному) – відтискним зняттям мікросколів вздовж поздовжніх і поперечних країв площин формування предметів завершували [Конопля, 1982, с. 28–29; Конопля, Онищук, 2010, с. 50–51].

Поява цієї техніки, використаної населенням лежницької групи, відбулася на рубежі III–II тис. до н. е. в Центральній і Центрально-Східній Європі. На території України вона досягла найвищого рівня в ранньому періоді доби бронзи, поступово згасаючи до ранньозалізного віку [Березанская, 1994, с. 52–53]. Однак на Волині виготовлення біфасіальних виробів, насамперед серпів, залишалося досить розвинутим з огляду на доступність покладів якісної сировини і незначну роль в господарстві лежницької спільноти бронзових артефактів.

Кременеобробний осередок ранньоскіфського часу в Хрінниках за техніко-технологічним змістом подібний до тих, що існували на заході України серед низки культур епохи палеометалів та забезпечували їх носіїв необхідними знаряддями праці та предметами озброєння [Войнаровский, Конопля, Филипчук, 2005, с. 19–20; Конопля, 1982, с. 29; 2010, с. 22; Конопля, Онищук, 2008, с. 118–122; 2010, с. 51; Конопля, Прищепа, 2015, с. 138].

Важливим досягненням у пізнанні кременеобробного виробництва лежницької групи стала вперше проведена типологічна класифікація артефактів за матеріалами цієї пам'ятки. Завдяки проведеному морфологічному аналізу сколів, отриманих під час виготовлення біфасіальних предметів, виокремлено серію типів парапластин і відщепів, а також знахідок господарського призначення з них.

Виявлені кременеві вироби значно розширили існуючу надзвичайно вузьку номенклатуру артефактів цієї спільноти [Крушельницька, 1976, с. 65; 1993, с. 155] з відповідним функціонально-типологічним їх поділом. Зокрема було виділено низку ретушованих парапластин і відщепів з обробленими поперечними й поздовжніми краями переважно зубчастою та лускоподібною ретушшю; кінцеві скребки з різним нахилом лез, підправленими її останнім різновидом; скобелі й розтирачі.

Вище обумовлене дає підставу стверджувати, що в господарстві лежницької групи культури ранньоскіфського часу все ще існувала така його галузь, як кременярство, котре забезпечувало необхідними виробами певних функціональних призначень потреби її населення. Цілком

можливо, що деякі артефакти, насамперед серпи, могли ставати тоді предметами обміну й надходити до синхронних племен Центральної Європи, зокрема до лужицьких.

Дещо проблемною є культурно-хронологічна належність індивідуальних знахідок. З волинсько-люблінською культурою можуть бути пов'язані кістяні накладки з отворами; з городоцько-здовбицькою – кам'яне лощило; з лежницькою групою ранньоскіфського часу – бронзова шпилька; з вельбарською – глиняні пряслиця, тягарці до ткацького верстату, фібули та намистина; з княжою добою – кістяні проколки. Хронологічний діапазон використання глиняного хлібця і залізних ножа та голки може охоплювати римський та ранньослов'янський час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амброз А. К. *Фибулы юга Европейской части СССР II в. до н. э. – IV в. н. э.* Москва, 1966. (Свод археологических источников Д 1–30).
2. Баюк В., Конопля В., Погоральський Я., Білас Н. “Нові матеріали волинсько-люблінської і городоцько-здовбицької культур із пам'ятки Хрінники-1”. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник XVI* (2020): 329–348.
3. Баюк В., Конопля В., Погоральський Я. “Керамічний комплекс поселення Хрінники-1 (за матеріалами досліджень 2019 року)”. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник XVII* (2021): 209–244.
4. Березанская С. С. “Камнедобывающее и камнеобрабатывающее производство”. *Ремесло эпохи энеолита-бронзы на Украине*. Киев, 1994. 8–54.
5. Березанська С., Сухобоков О. “Випадкова знахідка на Львівщині”. *Археологія* 11 (1985): 72–76.
6. Білас Н., Конопля В., Сілаєв О. “Рогові і кістяні вироби з енеолітичної пам'ятки Голишів-Замчисько поблизу Луцька”. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник XIII* (2017): 59–73.
7. Бітковська Т. “Комплекси пам'яток верхньої течії р. Стир (за підсумками охоронних досліджень Хрінниківського водосховища)”. *Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-их років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки*. Київ, 1992. 135–153.
8. Козак Д. *Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі*. Київ, 2012.
9. Козак Д. *Хрінники (Шанків Яр) – пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010–2014 рр.* Київ, 2016.
10. Козак Д., Прищепя Б., Шкоропад В. *Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хрінницькому водосховищі)*. Київ, 2004.
11. Конопля В. “Обработка кремня населением Западной Волини за доби міді – ранньої бронзи”. *Археологія* 37 (1982): 17–31.

12. Конопля В., Баюк В., Погоральський Я. “Кременевий комплекс пам’ятки Хрінники-1 (за результатами досліджень 2020 року)”. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник XVII* (2021): 245–262.
13. Конопля В., Івановський В. *Нові пам’ятки археології Надстир’я (Луцький район)*. Львів, 1997.
14. Конопля В., Прищепа Б. “Кременеобробне поселення стрижівської культури Млинів-Городище на Рівненщині”. *Наукові студії / Історико-краєзнавчий музей* 8. Винники-Жешів-Львів, 2015. 137–158.
15. Крушельницька Л. І. “Пам’ятки могилянського типу”. *Археологія* 13 (1974): 11–24.
16. Крушельницька Л. *Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза*. Київ, 1976.
17. Крушельницька Л. “Лежницька група пам’яток Волині”. *Пам’ятки гальштатського періоду межиріччя Вісли, Дністра і Прип’яті*. Київ, 1993. 143–158.
18. Пелешин Н. А. “Раскопки на Волини”. *Археологические открытия 1975 года*. Москва, 1976. 375–376.
19. Петренко В. Г. *Украшения Скифии VII–III вв. до н. э.* Москва, 1978 (*Свод археологических источников Д 4–5*)
20. *Природа Волинської області*. За редакцією К. І. Геренчука. Львів, 1975.

REFERENCES

- Ambroz A. K. *Fibuly yuga Evropeiskoi chasti SSSR II v. do n. e. – IV v. n. e.* Moskva, 1966. (*Svod arkheologicheskikh istochnikov D 1–30*). (in Russian).
- Baiuk V., Konoplia V., Pohoralskyi Ya., Bilas N. “Novi materialy volynsko-liublińskiej i horodotsko-zdovbytskoi kultur iz pamiatky Khrinnyky-1”. *Staryi Lutsk. Naukovo-informatsiinyi zbirnyk XVI* (2020): 329–348. (in Ukrainian).
- Baiuk V., Konoplia V., Pohoralskyi Ya. “Keramichnyi kompleks poseleńnia Khrinnyky-1 (za materialamy doslidzhen 2019 roku)”. *Staryi Lutsk. Naukovo-informatsiinyi zbirnyk XVII* (2021): 209–244. (in Ukrainian).
- Berezanskaia S. S. “Kamnedobyvaiushchee i kamneobrabatyvaiushchee proizvodstvo”. *Remeslo epokhi eneolita-bronzy na Ukraine*. Kiev, 1994. 8–54. (in Russian).
- Berezanska S., Sukhobokov O. “Vypadkova znakhidka na Lvivshchyni”. *Arkheolohiia* 11 (1985): 72–76. (in Ukrainian).
- Bilas N., Konoplia V., Silaiev O. “Rohovi i kistiani vyroby z eneolitychnoi pamiatky Holyshiv-Zamchysko poblyzu Lutska”. *Staryi Lutsk. Naukovo-informatsiinyi zbirnyk XIII* (2017): 59–73. (in Ukrainian).
- Bitkovska T. “Kompleksy pamiatok verkhnoi techii r. Styr (za pidsumkamy okhoronnykh doslidzhen Khrinnykivskoho vodoshkovyshcha)”. *Arkheolohichni*

- doslidzhennia, provedeni na terytorii Ukrainy protiahom 80-ykh rokiv derzhavnymy orhanamy okhorony pamiatok ta muzeiamy respubliky*. Kyiv, 1992. 135–153. (in Ukrainian).
- Kozak D. *Poselennia nevriv, slovian ta hermantsiv na Styri*. Kyiv, 2012. (in Ukrainian).
- Kozak D. *Khrinnyky (Shankiv Yar) – pamiatka davnioi istorii Volyni. Doslidzhennia 2010–2014 rr.* Kyiv, 2016. (in Ukrainian).
- Kozak D., Pryshchepa B., Shkoropad V. *Davni zemleroby Volyni (pamiatky arkeolohii na Khrinnytskomu vodoimyshchi)*. Kyiv, 2004. (in Ukrainian).
- Konoplia V. “Obrobka kremeniu naselenniam Zakhidnoi Volyni za doby midi – rannioi bronzy”. *Arkheologia* 37 (1982): 17–31. (in Ukrainian).
- Konoplia V., Baiuk V., Pohoralskyi Ya. “Kremenevyi kompleks pamiatky Khrinnyky-1 (za rezultatamy doslidzhen 2020 roku)”. *Staryi Lutsk. Naukovo-informatsiinyi zbirnyk XVII* (2021): 245–262. (in Ukrainian).
- Konoplia V., Ivanovskyi V. *Novi pamiatky arkeolohii Nadstyria (Lutskyi raion)*. Lviv, 1997. (in Ukrainian).
- Konoplia V., Pryshchepa B. “Kremeneobrobne poselennia stryzhivskoi kultury Mlyniv-Horodyshe na Rivnenshchyni”. *Naukovi studii / Istoryko-kraieznavchy muzei* 8. Vynnyky-Zheshiv-Lviv, 2015. 137–158. (in Ukrainian).
- Krushelnytska L. I. “Pamiatky mohylianskoho typu”. *Arkheologia* 13 (1974): 11–24. (in Ukrainian).
- Krushelnytska L. *Pivnichne Prykarpattia i Zakhidna Volyn za doby rannioho zaliza*. Kyiv, 1976. (in Ukrainian).
- Krushelnytska L. “Lezhnytska hrupa pamiatok Volyni”. *Pamiatky halshatskoho periodu mezhyrichchia Visly, Dnistra i Prypiati*. Kyiv, 1993. 143–158. (in Ukrainian).
- Peleshchyshyn N. A. “Raskopki na Volyni”. *Arkheologicheskie otkrytia 1975 goda*. Moskva, 1976. 375–376. (in Russian).
- Petrenko V. H. *Ukrashenia Skifii VII–III vv. do n. e.* Moskva, 1978 (*Svod arkheologicheskikh istochnikov* D 4–5). (in Russian).
- Pryroda Volynskoi oblasti*. Za redaktsieiu K. I. Herenchuka. Lviv, 1975. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 25.06.2023
прийнята до друку 01.09.2023

**THE STUDY OF THE MULTI-LAYERED SITE KHRINNYKY-1
IN THE STYR AREA IN 2021**

Vitaliy KONOPLIA

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Department of History of Middle Ages,
Kozelnytska Str., 4, Lviv, Ukraine, 79026*

Yaroslav POHORALSKYI

*Ivan Franko National University of Lviv,
Archaeological Museum,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: yaroslav.pohoralskyy@lnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1436-9098*

Victor BAIUK

*Administration of State Historical and Cultural Reserve in Lutsk,
Drahomanov Str., 23, Lutsk, Ukraine, 43000
e-mail: bayuk.viktor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5880-5712*

Excavations at the multilayered archaeological site Khrinnyky-1 (Dubno District, Rivne Region), which have been ongoing since 1993, continued in 2021. The highest coastal section of the settlement was explored, excavations covered an area of 128 m², where various categories of movable material were discovered from the Volhyn-Lublin culture, the Horodok-Zdovbytsia culture, the Early Scythian period (Lezhnytsia group), the Wielbark culture, the princely era, and the late Middle Ages. They include fragmented hand-made and wheel-made pottery, flint artifacts, and individual items made of clay, metal, stone, glass, and bone. The majority of the material complex of the site consists of finds from the Early Iron Age and the Late Roman period.

Remains of a residential structure from the 11th century with a sunken, rectangular pit were uncovered, featuring a clay oven in one of its corners.

Hand-made and wheel-made ceramics from the Eneolithic period to the late Middle Ages were characterized, significantly supplementing the collection of pottery from excavations in this section of the site during 2018–2020.

A total of 481 artifacts made of local Turonian concretionary flint were found, a small portion of which belonged to the Volhyn-Lublin culture. However, they supplemented the collection of flint products of this culture previously collected.

The most significant achievement of the 2021 research was the discovery of a flint workshop of the Lezhnysia group – the first one to be investigated within its territory. Analysis of the artifacts provided a much deeper understanding of the flintworking practices of this population, revealing the features of their nuclear flint processing techniques, establishing the patterns of three-stage bifacial tool production – sickles and spearheads – and significantly expanding information on the variety of tools. A typological classification of the para-blades and flakes obtained in the raw material splitting process was also conducted.

Keywords: Volhyn, Khrinnyky-1, settlement, Volhyn-Lublin culture, Horodok-Zdovbytsia culture, Lezhnysia group, Wielbark culture, princely era, dwelling, oven, ceramics, flint artifacts, flint workshop.